

אחל מחברת ה"א.

הב. חבר הבו להי (תהלים כט א) עמו, השלך על הי' יהבך (שם נה כג),
ושרשם יהב, ועיקר היו"ד, ושקל יהבך, צור ילדך (דברים לב יח), שרשי
יהב, ילד. והב (משלי ל טו) משקלו דע ושרשו ידע, אף כי בעבור כן נפתחה
הדל"ת, והבו היה דינו הבו בשבא ופתח בשקל רדו שבו, והבה נרדה (בראשית
יא ז), במשקלו קבה לי (במדבר כב יא), ששרשו נקב. ויש מפרשים יהבך כמו
משאך, לשון תלמוד שקול יהבך (ראש השנה כו ע"ב). והביא לעלוקה שתי
בנות הב הב (משלי ל טו), ולא גלה ולא פרש מה המה הבנות האלה, וכה
פרושם, לעלוקה שתי בנות, שתי תולדות שהם הפוכות, והו פרוש עלוקה, עקולה
הסוך, מן עקלקלות (שופטים ה ו). שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרו
הון, מה שאמר שלש וארבע אינם שבעה כי אם ארבע בלבד, אמר שלש הנה

לא תשבענה, ועוד יגיעו לארבע, וכמו כן שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לבת, שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים, ואלו הבנות שזכר שהן הפוכות שתיים שנותנות ושתי בנות אחרות שלוקחות, שאול ועוצר רחם, השאול לוקח, ועוצר רחם נותנת, והיא הלידה, האשה ילדת, והשאול לוקח, ושתי בנות אחרות, ארץ לא שבעה מים, לעולם היא יבשה בעבור כי השמש שואפת ליחות הארץ, כי הארץ בתולדותיה קרה וליחה לולי חמימות השמש ששואפת ליחותה. ואשר אמר על הלידה עצר רחם, בעבור כי ממקום קטן נתישב העולם, ובכל יום ויום השאול לוקח, ולא זה וזה אמרו די לעולם:

הג. חסר ממנו ההיא, כי הגה הגיתי כמו בנה בניתי, וזכר בשרש זה כי ראה במחברת היא בפתרוני רבנו סעדיה גאון ההא"ן שחבר בשרש ואינם בשרש, וזכרם מקצתם, ואמר הוא כי אינם שרש, הרפו (במדבר לה כב), והדוך רשעים (איוב מ יב), ירו הרה (ישעיה יא ח), אלו שרש, אשר הצו (במדבר כו ט), כחתם הפשעים (דניאל ח כג), אינם שרש כי אם על בנין הפעיל כמו להורות (בראשית מו כח). ואמר כי תחותתו על איש (תהלים סב ד) היסוד הת, ואינו כן, ואני אומר כי שרשו הות, בשקל תקוממו, תשובכו, הרוו היא העי"ן בהם ונכפלה הלמ"ד כדרך כונן תכונן, כי הנ"ן האחרונה אינה שרש כי אם כפל, ופרוש תהותתו מלשון הוות בקרבה (שם נה יב), דברו הוות (שם לח יג), ובאר ויו תהותתו נחה, כמו ויו עולה בעולתה (איוב ה מז), ויו צָן במחשבות אונך (ירמיה ד יד), ויו שועה במלח היערוך שועך (איוב לו יט). ואמר תהדפו (יחזקאל לד כא), תהכרו (איוב יט ג), הווים (ישעיה נו י), הולכים, כי אין ההא"ן בכלם שרש. ואמר כי אתיו אקה (ישעיה נו יב), יאתיו (איוב ל יד), קרבו ויאתיו (ישעיה מא ה), כי אין שם שרש כי אם א ת, ולא הרניש ביו"ד שהיא במקום היא א ת ה כמו יו"ד יחסיון (תהלים לו ח), ירביון (דברים ח יג) וחבריהן. ואמר כי פתרון תהותתו תבואו, קרבו ללשון אתא, ולא קרב זה אל זה לא כחלום ולא במחזה:

ה. חבר במחברתו נהה על המון מצרים (יחזקאל לב יח), ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד), והגנוני"ן בהם שרש, ושרש נההי הדי, וחבר בו והיה ברכה (בראשית יב ב), כי אהיה עמך (שמות ג יב), וחסר ההיא האתרי בראותו יהי שם ה' מבורך (תהלים קיג ב), ולא ידע דרך הלשון באותיות אהוי, כי יחסרו לפעמים כהיא עשה, בנה, עשו, בנו, וכאשר רצו לדבר עם נקבה מן בנה, עשה, קנה אמרו בונה, עושה, קונה בהיא הנקבה, וחסרו היא השרש, כי כבר לשון לומי בונה, עושה, וכן כבר לומר בנהו, עשהו. ובשרש זה נחלפה היו"ד לר"ו, הוה נביר (בראשית כו כט), הוה להם למלך (נחמיה ו ו), וראיתו לו במחברת זה שחבר עם הוות תחשוב לשונך (תהלים נב ד), והותי במאונים (איוב ו ב), שפרי לשון שברון, וכן הוא, וחבר עמהם ושנתו נהיתה עליו (דניאל ב א), נהייתי ונחליתי (שם ח כז), כמו נשברה נשברתי, והדין עמו, וחבר עמהם ושני אנשים שרי גרודים היו בן שאול (ש"ב ד ב), כמו שברו בן שאול, ויפה כיוון באלה: הל. חבר במחברת כהלו נרו (איוב כט ג), תהל אור (שם מא י), ושרשם הלל, וכן לשון אהללה את ה' (תהלים קמו ב) שרשם הלל, וכן החלק השלישי, אמרתי להוללים אל תהולו (שם עה ה), לשון טפשות, ושרשם הלל:

הלא. ומיום השמיני והלאה (ויקרא כב כו), גש הלאה (בראשית יש ט), הבר עמהם והנהלאה לגוי עצום (מיכה ד ז), ויפה חברו, אך לא פתרו, וכה פת' ושמתי את הצולעה לשארית, השה הצולעה שאינה יכולה ללכת אחוקנה ואחבשנה ואשים אותה לשארית, והנהלאה, אותה שהיא בריאה ושמינה והולכת הלאה לפני הצאן, כמו מהלאה לדמשק (עמוס ה כו), שהיא קודמת לכל שעה לפני חברתה מרוב כחה, אוסף על כחה ומשמנה, ואשים אותה לגוי עצום, וזה משל על ישראל, וכענין זה משל עליהם במקום אחר, כמה שנאמר והיה הנכשל בהם כרוד ובית דוד כאלהים כמלאך ה' לפניהם (זכריה יב ח), ופרש' הנכשל בני ענינים, הנכשל בעונו, כמו שנאמר, כי כשלתך בעונך (הושע יד ב), חלק אחר הנכשל בכחו, כמו כושל יקימון מליך (איוב ד ד), השלישי נכשל בעונו ורשו, כמו שנאמר וויציאם בכסף ובוהב ואין בשבטיו כושל (תהלים קה לו), וכן בדברי רבותי ינתנו לכושל שבהם (כתובות פ"ט מ"ב) לעני שבהם, אומר כי החוטא שבישראל יהיה כרוד שהטא ומחל לו, והחלש והעני כמוהו יהיה, אך בית דוד יעלו למעלה למדרגת המלאכים, וזהו כמו והנהלאה לגוי עצום, החוקה. ועל זה ניבא ישעיהו במשלו, והיה אור הלכנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו), אם יאוסף ויחבר ביחד, כי מה ענין שיוסף על אור הלכנה כמשמעה ועל אור החמה, מה צורך לזה, והלא נאמר בעת היצירה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א לא), אחר טוב מאד מה יפאר ומה יוסיף יפי, וסוף הפסוק יורה על זה שאמר ביום הכוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. והנה נמצאו נבואות שונות שהם ד"מ במקרא ודרבה מפרשים אותם כמשמעם על דרך לא נכון, כמו לפנים הארץ יסרת ומעשה ירך שמים המה יאברו ואתה תעמוד וכלם ככנר יבלו כלבוש תחליפם ויהלופו [ואתה הוא ושנותיך לא יתמון] (תהלים קב כו כז כח), ואתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור (שם פט ה), כה פת' המקראות, לפנים בימי בראשית בראת ארץ ושמים, יכול אם היה רצונך שיאברו ויבלו ואתה ה' לעולם תשב, ובמקום אחר הוא אומר כי שמים כעשן נמלחו והארץ ככנר תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם (ישעיה נא ו), וזה פת', כי שמים קדם הייתי מתבלם והייתי משחית כל אשר עשוי מאשר אמנע להביא ישועתי לעמי ישראל, ואשר אמר ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה (שם לד ד), כך פת', כי כל ממשלות מלאכי מרום יסורו כאשר תסור ממשל' מלכי הארמה, כמו שאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי הארמה על הארמה (שם כד כא), כי המלאכים ממונים על בני האדם, ואמר כי רותה בשמים הרבי הנה על אדום תרד ואל עם חרמי למשפט (שם לד ה), המלאכים למעלה יעשו דמות מלחמה ונצחו להעשוי' כן המלכים למטה. והנה מפורש בסי דניאל שרי המלאכים, ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד מן השרים בא לעזרני (דניאל י יג), ואין אחד מתחוק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (שם שם כא), ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הנרדל העומד על בני עמך (שם יב א), כל זמן שישראל בשפל אין מיכאל על עמדו וכאשר ישועון יעמד. ואמר הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה סה יז), פת' ממשלות חדשות בשמים ובארץ, ובסוף הפסוק אמר הנני בורא את ירושלם

גילה ועמה משוש, אף פת' כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה (שם סו כב) לא יפת' כפת' הראשונים, כי כך פת', כמו השמים והארץ אשר אני הבורא והעושה אותם, והם חדשים בכה מלאכותם וממשלתם ותולדתם כמו ביום שבראתים, והם יהיו עומדים לפני כל ימי עד, בן יעמד זרעכם ושמכם. וי"ם השמים החדשים והארץ החדשה בענין אחר, לפי שיש מתועי האומות שאומי העולם קרמון אינו נברא וזה הארץ עולם תשמר אשר דרכו מתי און (איוב כב טו) שאומי כך היה העולם שנים לאין סוף, על כן אמי בכאן תשובה עליהם, כמו השמים החדשים והארץ החדשה שאני עשיתם ובראתים, ושני מספר יש למציאותם והם חדשים ולא קדמונים כדעת תועי רוח, ויהיו כימים, לפני כל הימים יעמד זרעכם, וכן נאמר גירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי (ירמיה לג כ כא), מקהת מודעו מושלים אל זרע אברהם יצחק ויעקב כי אשיג את שבותם ורחמתים (שם שם כו), וזהו פת' הפסוק, כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, כאשר תראו שאני מקים ברית יומם ולילה בעתם ואיני משים חקות שמים וארץ התמידים ככל יום, גם זרע יעקב זרע דוד עבדי אמאם:

הם. המו גוים (תהלים מז ז), כהמות ימים (ישעיה יז יב), חבר עמהם נהם ככפר (משלי יז יב), והנו"ן שרש: הר. הר שני (שמות יז יא) והבריו, ושרש הרר, כמו הררי עד (חבקוק ג ו), הררי בשרה (ירמיה יז ג), והרים לולי הרי"ש היה דגש בשקל גלים קלים. וחבר עמהכ לשון הריון, ושרשם הרה, כמו הרה עמל (איוב טו לה), ואשה הרה (שמות כא כב), הסר ה' בשרש, כי ה"ה"א לנקבה בשקל קמה. סליק:

אחל מחברת וי"ו.

אמר כי לא נמצאו כמחברת וי"ו כי אם מלים מעטים, וכן הוא, ודע כי דרכם לשמש בראש לתוספת, כמו ראובן ושמעון (בראשית לה כג). ויש וי"ו בסוף המלה רבים, כמו ישמרו, ידברו, יעשו, ויש כאשר יוסיפו עליהם נו"ן, ישמרון, אך: אשר יהיה באתנח או בסוף פסוק יהיו קמוצים ומלעיל, ישמעו, יקאו, ישלחו, ירגו, וכאשר תוסף הנו"ן ישובון מלרע, יראון, ירגוון, ישלחון, הנגינה בנו"ן. יש ווי"ן שהן פאז"ת הפעלים כויו הוליד, הושיע, הוריד, ויש עיניי פעלים כויו יקם, ישוב וחבריהם, ויש למד"י פעלים, כמו שלו הייתי (איוב טז יב), ענו מאד (במדבר יב ג), שרשם ענה, שלה, דכיו (משלי כו כח), ועניו (במדבר יב ג) בשקל חכם, ודכיו מן הדגושים בשקל מלה, נגב. ויש ווי"ן להשלים המלה למשך וי"ו מושל, שומר, שומרים. ויש כשהחולם עומד במקום וי"ו, ודע כי פועל מלעזי כמו חדש קדש גרן עמר חמר, כלם חסירי וי"ו. ודע כי ג' אותיות נחברות לחולם וי"ו, כמו שומר שומרים, א', ראש בני ישראל (שמות ל יב), ותארכנה פארתיו (יחזקאל לא ה), ה', אהלה, כלה, בריעה, שילה. ולתנועת הקמץ א', קרא מצא, ה', בנה, עשה, ולתנועת החירק יו"ד בינה, חידה, אל"ף, ראשון, רפאנו את בבל (ירמיה נא ט), ולתנועת הצירי אל"ף, ויבא את האיש (בראשית מג י), קורא, מוצא, יו"ד, בינותך, ביניך, ה"א, בונה, עושה, ולתנועת

השורק ג' אותיות החלם, ויש ו'ו חסוב המלה מעבר לעתיד, ושמו בני ישראל את השבת (שמות לא טו). וזכרו פליטיכם (יחזקאל ו ט), ושמו ה' אלהיך (דברים ז יב). ויש ווי"ן נוספות, למעינו מים (תהלים קיר ה), והימו ארץ (בראשית א כד). ויש במקום השרש וישנו את עצמו (ש"א כא יד), ויכו האחד (ש"ב יד ו) שהם כמו וישנה, ויכה, ואין ו'ו ואם יתקפו האחד (קהלת ד ט) כמותם ולא תוספת כאשר אמר מנחם כי ענינו אם יתקף, כי כה פת', פוכים השנים מן האחד, כי בהתחברות בין במאכלם בין במשתיהם בין במטתם מה שישפיק לשנים במקצת הדברים צריך כמוהו כל אחד ואחד בפני עצמו, והוא אשו יש להם שכו טוב בעמלם, ואמר אם יתקפו האחד, אם בא אדם מן ההוי"ן לתקפו ולנצחו השנים יעמדו נגדו ויתגברו עליו. ואמר מנחם כי ו'ו בהזרתו ביהוקאל (ג כא) כו"ו ותשתחו, ולא דקדק כי ו'ו הוהרתו כנוי הצדיק, כי הוהרתו, אוה צדיק, ו'ו ותשתחו במקום הה"א על השרש, כמו ותשתחה, ולאחר שהחליפה הה"א כו"ו חשבה עיקר, והוסיף עליה ה"א ואמר ויהי הוא משתחוה (מ"ב יט לו), ודי היה במשתחה, כמו מתראה, ומלת השתחוה לזכר כפל הלמד, ולרבים שמש בו"ו השרש והוסיף ו'ו הרבים ואמר וישתחו, ונמצא באות אית"ן שאמר וישתחו ארצה (בראשית יח ב), ולא נמצא ואשתחו ולא ונשתחו ולא ותשתחו לנכון הזכר, כי אם ותשתחו לנקבה במקום וישתחו לזכר, ומקצת המדקדקים אמרו כי לא יוכל לאמר כמו וישתחו זולתי ביו"ד לזכר או בתי"ו לנקבה. וכן אמרו כי נמצא ונרא ה' ולא נמצא ונרא, ונרא, ולא יאמר כענין ונרא מאותיות אית"ן זולתי יו"ד, אך מקצת אמרו הואיל באחת מאותיות אית"ן נמצא בכל אית"ן יהיה אית"ן מושבם וישמו כס מצבם ואל מקום האות האחת אחריה תלכנה הכרזות וריעותיה מובאות לה. סליק:

אחל מחברת זי"ן.

זב עמקך (ירמיה מט ד), ויוזבו מים (תהלים עח כ), חכר בהלק זני וכובי מות (קהלת י א), ואתמה למה לא אמר כי שרשו זכב, בעבור כי לא נמצא חסר לעולם:

זג. חבר במחברתו אל יהסר המוג (שיר ז ג), ואמר כי לשון עול הוא, ואני קבלתי כי הוא המסך בהלוקף אותיות ז"ג בס"ך, מענין מסכה יינה (משלי ט ב), שלא יהסר ממנו כל טוב וכל ריה נעים, וכן בלשון רבותי מוג כמו מסך, כל חמרא דלא מויג, מלשון מסכה יינה:

זד. אמר בחלק הראשון ויוד יעקב גיוד (בראשית כה כט), וסל גיוד לפני הנביאים (מ"ב ד לה), ושרשם נוד, ודין ויוד יעקב להיות דגש הוי"ן והרפואה, ושמו קמץ ביו"ד להביא נח במקום דגש, ואם היה דגש היה גשקל ויפל ה' אלהים תרדמה (בראשית ב כא), וכאשר בא הגה במקום הדגש חזרה המלה מלעיל, כמו ויפל מלרע, וכמהו וישר במגרה (דה"א כ ג), ששרש נשר, כאשר פרשתי בס' זכרון, וכמהו כי נצא תצא (ירמיה מח ט), תצא ה' דינו בדגש, בעבור נו"ן נצא. ופת' תנו צי"ן למואב (שם שם), תנו כנף לאב, כי עוף יעופף ממלכותו. והביא בחלק שני אשר ודו עליהם (שמות יח יא) ושרשו ויד:

זה. חבר לעומת מחברתו כי כוונת מחשבות (תהלים קמד יב), מזוינו מלאים (שם שם יג), ושרשם זה, כי זייד זווית במקום היא, כיריד בנויות, עשויות: ז. ואשר יזה מדמה (ויקרא ו כ), ויז מדמה על הקיר (מיב ש ליג), ולא חלק בין ויז בחירק לויז בפתח, כי ויז בחירק בודד, כמו ויף בנרלו (יחזקאל לא ז), לא עשה מעשה באתר, ומלת ויז (ויקרא ח יא) הפתוח מלשון הוה, כמו ויש אליה (בראשית לח טז), שהוא מן נפה, ויש הפתוח הטה לאחר, וחבר עמהם כן יזה גוים רבים (ישעיה נב טו), ולא פתרו לאחוז באושרו כדינו וכיושרו, אך מה פתו על כל האמור למעלה. אמר הגה ישכיל עברי ירום ונשא וגבה מאד, נסמכה פרשה זו על נאולת ישראל שאמר למעלה כי לא בחפזן תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. הגה ישכיל עברי, הוא כנסת ישראל, כענין האמור למעלה, ואתה אל תירא עברי יעקב ואל תחת ישראל (ירמיה מו כו), ידע וישכיל כי יהיה רם ונשא מאד. כאשר שממו עליך רבים, כאשר תמהו, כמו משמים בתוכה (יחזקאל ג טו), ישום וישרוק על כל מכותיה (ירמיה מט יז), כמו שתמהו עליך על מפלתך, ודין היה לתמוה, כי כן היה משחת יותר מכל איש מראהו ויותר משחת מבני אדם תארו שהיה שנוא בגלות, כן יזה גוים רבים, כן ישיף גוים רבים לדבר בגלותם של ישראל, יזה, כמו ישיף, כי לשון אחד להם, וישיף על הרבור, כמו והטף אל דרום והנבא אל יער השדה (יחזקאל כא ב), ואמר אל תשיפו ישיפו לא ישיפו לאלה (מיכה ב ו), כלם לשון דבור. עליו יקפצו מלכים פיהם, יפתחו פיהם לדבר בגדולתם של ישראל, מצינו לשון קפיצה בפתחה וסנירה, ועולתה קפצה פיה (איוב ה טז), לא תקפוץ את ירך (דברים טו ז), אם קפיץ באף רחמיו סלה (תהלים עז י), כלם לשון סנירה, מקפיץ על הגבעות (שיר ב ח) כמו מרלג, ולנתר (ויקרא יא כא) תרגומו לקפצא, אלה מלשון פתיחת צעד והרחבה, ובן יקפצו מלכים פיהם, ירחיבו לדבר, כי לא יפול עליו לשון סנירה, יסגרו מלכים פיהם, כי אם יפתחו, ויתכן עוד לפרשו מרב גדולתם שיראו אחר שפלותם, יקפצו פיהם, יסגרו פיהם וישימו יד לפה. כי אשר לא ספר להם ראו, לא ספר להם מגדולת ישראל מה שראו, אע"פ שספר להם מקצת גדולתם לא ספר להם מה שראו עתה, והם יאמרו מי האמין לשמועתנו, בעבור שמועה שהיינו שומעים לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה, וזרוע ה' על מי נגלתה, כאשר נגלתה על עם זה. ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה [לא] תואר ולא הרר ונראהו ולא היה לו מראה ונחמדה, בתמיה ואיך נחמדהו. נגש והוא נענה ולא יפתח פיו, והיה כשה לשבת וכרחל לפני נחזיה נאלמה. מעצר וממשפט לקח, מן הגלות שנעצר שם ומשפטים גדולים [הוצא]. ואת דורו מי ישוחה כי נגור מארץ חיים, מי היה מדבר לדורו ואת הגדולה שאנו רואים, כי נגור מארץ חיים, כאשר גלו מארץ מולדתם ונגדולתם שנקראת ארץ חיים, כמו שנאמר בארצות החיים (תהלים קמו ט). מפשע עמי, כל אחד ואחד מהמלכים שהקדים יאמר מפשע עמי היה נגע למו, כי הם לא פשעו. והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו, היסורים שהיו ראוים לבא עלינו באו עליו, ובחבורתו נרפא לנו, ובנגעו היתה לנו רפואה, ופרוש שלומנו כלנו, כמו הגלתה יהודה כלה הגלתה שלמים (ירמיה יג ט), כלו ושלם. כלנו כצאן תעינו, לא היינו עושים טוב שהיינו שמחים במפלתם,

וה' הפניע בו את עון כלנו, הוא סבל את עונותינו. והי' חפץ רכאו, בעבור שהוא ישים עליו אשם שיאמר חטאתי וישר העויתי, והו' אם תשים אשם נפשו, אם נפשו תשים אשם עליה, יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלה מעמל נפשו יראה ישבע. ויהן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו, מסר נפשו למיתה, על לא חמס עשה ולא מרמה בכפיו, כמו אם היה רשע. ואת עשיר, סתם עשיר הוא רשע. לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל, עם אברהם יצחק ויעקב יהיה חלקו: וחבר עמהם הויים (ישעיה נו י), וכבר אמרנו כי היה שרש ופרי ענינו, וחבר עמו מזי רעב (דברים לב כד) ומענינם מלשון הזה ויהו מדמה (ויקרא ו כ), ולא ידעתי מה חשב, מה יזה הרעב, אך מזי רעב פתרו בו הפותרים לשון מזיא שהוא שער בארמי, כי הרעב יצמח על עורו שער שלא היה בו מרוב כחשו:

זח. כבר פרש' בתשובות:

זך. שמן זית זך (שמות כו כ), זך לקחי (איוב יא ל), ושמים לא זכו בעיניו (שם טו טו), כלם שרשם זכך, זך בשקל תם, חם, קל, זכו כמו רכו דבריו (תהלים נה כב). וחבר עמהם זכיתי לבי (תהלים עג יג), במה יזכה נער (שם קיט ט), ושרשם זכה, כמו יצוה, יגלה, יכסה, צוה, נלה, כסה, אך ענינם קרוב ושרשם רחוק. וחבר ענין שני וזכוכית (איוב כה יז), ואמר כי הם מאבני השהם, ואין זה אמת, כי זכוכית ידוע הוא כי לא אבן, ודי' יונה פרש כן פתרי המקרא, לא יערכנה זהב כל שבן זכוכית, כי מה ערך לכלי הזכוכית כי בנפלו ישבר, ואני אומר כי זכוכית הנעשה בארץ אלעקקיהא שלא יערכנו זהב לחזקתו וזהו, כי בהם ישברו האגוזים הקשים, וכאשר ישרפו אותו הזכוכית בתנור אותו שיבעיר התנור בתחלה לעשותו לא יוציא משם כלי הזכוכית כל ימיו אם תוקד תמיד בו, ובנו או בן בנו יוציאנו, ולא יערכנו כל הון יקר כאשר ישתלם שריפתו ויוציא הכלי ממנו, ובו תגדל החיה הנקראת סלמנדרא, שאמרו רבותי' סכתו אמו סלמנדרא (סנהדרין סג ע"ב) שאין האור שולטת בו, ויעשו ממנו מפות לשלחן מלכים, וכאשר ירצו לכבס אותה המפה ישליכוה באש ותתלבן, כי אין האור שולטת בה:

זל. חלקו חמש מחלקות, ואין בכל המקרא שרש זל בלבד, הראשון זכרת הולולים (ישעיה יח ה) שרשו זלל, כי נכפלה בו עי"ן. והביא עם זולל וסוכא (דברים כא כ) בחלק השני אם תוציא יקר מזולל (ירמיה טו יט), ואין זה, כי פתרי' נקלה, ויקר מוכיה עליו, וזה פתרי' כי ירמיהו הנביא כאשר אמר לו הקב"ה הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולחמת נחשת (שם א יח) חשב בלבו שלא יוכלו עוד ישראל להרע לו, וכאשר ראה שהיו מקללים אותו ומכים אותו אמר פתיתני ה' ואפת הייתי לשחוק כל היום כלו לזעני לי (שם כ ז), למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (שם טו יח), שלא האמנת לי דברך שאמרת שלא יוכלו להרע לי, ואתה פתיתני לילך בשליחותך, והבורא השיבו, אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, דמית אותי למים לא נאמנים, וקראתני אכזב שאיני עומד בדבורי, אם תשוב בתשובה אקבלך, ומה היא התשובה שארצה ממך, שתוציא יקר מזולל, שתחזיר ישראל הנקלים עיי' תוכחותך, או כפי תהיה, כמו שאמרת לך שתהיה לפניהם לחומת נחשת, וזהו הכתוב אחריו

ונתתיך לעם הזה לחומת נחשת בצורה ונלחמו אליך ולא יוכלו לך, כאשר אמרתי בתהלת הנבואה, ונלחמו אליך כי ירעו לך לא יתנווך, כי לא יהיה יכולת בידם, כי אתך אני להצילך נאם ה', וזהו כפי תהיה, כאשר אמרתי לך שתהיה לחומת נחושת כן תהיה, המה ישוּבו לדרכך הטובה ואתה לא תשוב לדרכם הרעה. וחבר עמהם כרום זלות (תהלים יב ט), ומשתי מלות אלה רחק מנחם באמרו כי כרום לשון ראם, והביא ראיותיו לחזקו, אמנם רבנו סעדיה נאון פתר על הנכון, סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם, כרום הרשעים, בהתרומם ובהנשאם למעלה זלות וקלון הוא לבני אדם. והביא בחלק ג' כל מכבדיה הזילוח (איכה א ח), הייתי זוללה (שם שם יא), לשון קלון, וכן הם, אך חלק מהם הזולים זהב (ישעיהו מו ו), כי כן פתרו' הזולים והמכונים הזהב מכים ואינם חושבים אותו לאבן לעשות ממנו פסל, והוא חבר הזולים זהב מהבים עם מים מצור הזיל למו (שם מח כא), יול מים (במדבר כד ו), יולו שחקים (איוב לו כח), ולא ידע כי שרש אלו נול, ולא ידעתי מה היה לו לחברו עמהם בשרש ובענין, כי לא ידמה להם לא בשרש ולא בענין, וחבר עמהם מה תולי מאד (ירמיה ב לו), ובה אשם אשם, כי תולי מן אול, והאליף בין התינו והויין, כמו תשבי, תרדי שלאחר התינו נח בעבור האליף, ופתי תולי תלכי, מן ואול לו (משלי כ יד). הביא בחלק ה' זולתי, והשרש זלת, לא תסור אחת מהם, אך היויד סרה, זולת דלת עם הארץ (מיב כד יד), ולא תסור מן בלתי לעולם, ולא מן בלעדי, לא בא מהם בלת, ולא בלעד, אך בכניו סרה יויד בלתי, בלתו, בלתך, ולא תסור מן בלעדי, כי לא נמצא בכנוים בלעדו, בלעדך, בלא יויד:

זם. מזמה תשמר עליך (משלי ב יא), מזמות (שם ה ב), שרשו זמם, ויומו (בראשית יא ו) שרשו יום, ואחרי אשר ראה זמם (דברים יט יט) היאך חסר המים האחת מן השרש:

זע. ולא זע ממנו (אסתר ה ט), ביום שיוועו (קהלת יב ג), חסר היו' מהשרש שהיא נראית בוהיה רק זועה (ישעיהו כח יט), והוא הפוך מן לעוה (דברים כח כה), ואמר כי היו' אינה שרש, והוא שרש. והביא בחלק השני בועת אפך (בראשית ג יט), ושרשו יוע, מן לא יחגרו ביזע (יחזקאל מד יח): זק. חבר בחלק הראשון יוקו מטר (איוב לו כז) מווקק שבעתים (תהלים יב ו), ושרשם זקק. ובחלק שני הביא אם אסורים בויקים (איוב לו ח), והיויד בו שרש, ולאסור מלביהם בויקים (תהלים קמט ח) הקי' דגושה בעבור חסרון היויד. וחבר בחלק רביעי בנזק (אסתר ז ד), ומתנזקת מלכין (עזרא ד טו), ומלכא לא להוא נויק (דניאל ו ג), אמנם מנחם שונא נוניין היה, כי גם אשר לא יסורו ממנו הסיר התו:

זר. חבר בחלק הראשון זרים, והור הקרב (במדבר א נא), והם ממחלי העיין. ובחלק שני חבר מים זרים קרים (ירמיה יח יד) עם אין דן דינך למזור (שם ל יג), ופתי מים זרים מים הבאים מרחוק נכרים שלא נראו עד עתה, והם טובים מאד ובריאים ולא יזיקו לאדם השותה מהם, אך מי מעין ובור הם רעים במקום מקורם, וקרים מלשון קור והום (בראשית ח כב). ופתר' אין דן דינך למזור, אין דן דינך לחיים בעבור כובד החלי והנגע שבך, כי רפואות תעלה אין לך, ולא דנו מחלתך לחיים, וכל מאהביך שכחוך, כאשר ראו קשי חלייך, וכמהו לא

יגהה מכס מזור (הושע ה יג), וירא אפרים את הלוי ויהודה את מזורו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכס מזור, ולא ירפא מכס החולי שבכם, יגהה לשון רפואה, כמו לב שמח יישיב נהה (משלי יז כב), בעצבת לב רוח נכאה. ישימו מזור תחתך (עובדיה א ז), כלם לשון ננע ומחלה, ושרשם ממחלי העיין, כמו מקום, מכון, מלון. וחבר בשרש זה וינורו מקדשי בני ישראל (ויקרא כב ב), ועקר הנוניין כדרנו, וחבר בענינו ולא זרו מתאותם (תהלים עה ל), והוא מן והזר הקרב (במדבר א נא), לא היו זרים ונכרים מאשר התאוו, כי לא יתכן זרו מן נור. והרחיק לא זורו ולא חובשו (ישעיה א ו) מענינו שהוא מן ויזר את הגנה (שופטים ו לח), לשון תמצית, כמו שאמר וימין טל מן הגוה (שם) ששרשו מצה מענין ונמצה דמו (ויקרא א טו), ושתיית אותה ומצית (יחזקאל כנ לד). וחבר והיה לכם לזרא (במדבר יא כ) אל מזור, והביא ראייה מן התרגום שמתורג' לתקלא, ואינו כי אם מלשון ואורם במורה (ירמיה טו ז), וזרתים (שם מט לב), ופרוש לזרא להשלכה, כמו שנאמר והבשר עורנו בין שיניהם ואף ה' חרה בעם (במדבר יא לג), וזרו אותם מפיהם, והוא לא נחתך עדין, וזה נאמר בבשר האחרון לאחר חדש ימים שאכלו, כמו שאמר עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא. וחבר ארחי ורבעי זרית (תהלים קלט ג) עם זר זהב (שמות כה יא), זרית הוא מענין מזרה ישראל (ירמיה לא י), ומענין ואורם במורה (שם טו ז), ופרושו כי כל דבר יש לו ששה צדדים, מעלה ומטה, אחור וקדם, ימין ושמאל, והוא כלל אותם בארחי ורבעי, ארחי זה אחור וקדם, ורבעי ד' צדדים הנשארים, מעלה ומטה ימין ושמאל, וכן כת' ותזני חיל למלחמה (שיב כב מ) וכן ארחי ורבעי זרית, זרית צדדי לכל עבר ולא חברתם וכוה הסכנת כל דרכי, והביא כל התויין הדנושים שהם בשרש התיבות כמו וכרתי, והשבתי, הצמתה כל זונה ממך (תהלים עג כו), ואמר כי דינם השכנתה, הצמתתה, כרתתי, והאמת אתו, אך הסתה אותו איובל אשתו (מיא כא כה) לא הבין מהברתו, ולא ידע כי די לו בלא דגש, אף כי תייו הסית שרש לנקבה אין צריך תייו אחרת כי אם היא בלבד, כמו הקים, הקימה, המית, המיתה, כי לא יאמר מן הסית המטה, בדגשות התייו לנקבה, כי אם לנוכח לוכר אתה והמתה את העם הזה (במדבר יד טו), וכן הסית, הסיתה או הסתה, התייו ברפי, כי ההיא היא לנקבה, ודי בה, ולא הגיע עד תכונת המלה, כי כה מעמדה על תלה, יש מלות לנקבה בכפל ה' ות' ודי באחת, כמו ישועתה לה' (יונה ב י), ודי בלא תייו, כמו ישועה, וכמותה נפלאתה אהבתך לי (ש"ב א כו), ודי באחת, נפלאה או נפלאת, כמו לא נפלאת היא ממך (דברים ל יא), וכדמותו וכצלמו כמו הסתתה, כי החבאתה את המלאכים (יהושע ו יז), הגה חבא מן השרש ותה לנקבה, כן הסתתה התייו הראשונה שרש מן הסית, והתייו האחרונה והיא כפל לנקבה, וכאשר רצו שתתכלע תייו השרש בתייו הנקבה אמרו הסתה, אשר הסתה אותו איובל. והביא משרש זה הנוניין הדגשים בעבור חברותיהן כמו ונתנו את בנותינו לכם (בראשית לד טז), שהוא כמו ונתננו, ולנו בנבעה (שופטים יט יג), כמו ולננו, ולא הביא בעזבוניך נתנו (יחזקאל כו יט) שהנרץ דגשה, ואין שם מחסור נרץ כי ענינו כמו נתנו. פעלו, ואינו כמו מצרים נתנו יד (איכה ה ו) שהוא עשינו, וצריכה נרץ אחרת, ודגש הוא זה בעבור אתנה,

כמו חדלו פרוות חדלו (שופטים ה ז), לשונם בצמא נשתה (ישעיה מא יז), היא הוחרה והיא מורטה (יחזקאל כא טז), הרים נוולו (ישעיה סנ יט), לי שמעו ויחלו (איוב כט כא), כל הדגשים האלו בעבור אתנת וסוף פסוק. וחבר בזה השרש כי רגל תזורה (שם לט טז), ויזורר הנער (מ"ב ד לה), והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט ה), ויזר את הגוה (שופטים ו לח), ואמר לשון דישה הם, והם לשון מיצה. וחבר במתכרת זה המוציא מורות בעתו (איוב לח לב), והוא כמו מולות, כמו שני המוציא במספר צבאם (ישעיה מ כו), שנאמר בכוכבים. וחבר פה לא יבא ממזר (דברים כג ג), ואמר יתכן היותו מן הזור הקרב יומת (במדבר א נא), ואני אמרתי כי לא יתכן לומר כן, כי המים האחת שרש, ממזר בשקל משבר, מסגר, משען, ויכול להיות ענינו מלשון ביצים מזורות (חולין קמ ע"ב) מושחתות ונמאסות, ופתי ממזר משחת:

ז"ל. וזיו שדי (תהלים פ יד), מזיו כבודה (ישעיה סו יא), ולא פרשם, וענינם חיות ובהמות הזוים ע"פ הארץ, כמו רמש הרמש על פני הארץ:

זמר. אמר במחלוקת הראשון וזמורת זר תזרעו (ישעיה יז י), ולא פרש הפסוק שהוא עמוק בפתר, וכה פת, אמר למעלה כי שכחת אלהי ישעך וצור מעוזך לא זכרת על כן תטעי נטעי נעמנים וזמורת זר תזרעו, על כן אשר שכחת אלהיך אותם נטעי שרינים נעמנים שאת נוטעת וזמורת זר שאת זורעת שתביאי הזמורה מרחוק ממקום זר לשבח הזמורות, כי ביום נטעך תשגשגי אותו, תגדלי אותו לתקנו ולהשקותו מרוב חשיבותו, והיה מפריח ורעו במהרה, אותם הנוטעים יהיו נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש, יעקרו אותם ויעשו נד קצירים וענפים מהם כאשר יעקרום משרשיהם ויהיה כאב בלב נוטעיהם. נד כמו נצבו כמו נד (שמות טו ח), תל של קצירים וענפים:

זנב. אמר בשרש זה ואחזו בזנבו (שמות ד ד), ואראה לפרשו לך להועילך בדרך זו. בתחלה כשאמר למשה מזה בידך ויאמר משה זה פתרי דברים ורבים כמדות, ויאמר לו איכה (בראשית ג ט), מה אתה רואה (ירמיה א יא). ויהי לנחש, רמו לפרעה שני עליו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט ג), וינס משה מפניו, משל מויברח משה מפני פרעה (שמות כ טו). שלח ירך ואחזו בו ואחיב אמר ויחוק בו ולא אמר ויאחזו בו, משלו כי בחוק גדול יחוק בו, ולא יצא מתחת ידו עד שימות. ויהי למשה בכפו, כשהיה הנחש רצה להחליק מידו והוא לא הניחו עד שמת ונעשה משה בכפו, והאות השני ידו מצורעת על ישראל שאמר הן לא יאמינו לי, כי ידע כי היו טמאים בגלולי מצרים, כמו שנאמר, ואת גלולי מצרים לא עזבו (יחזקאל כ ח), הראה לו אחרי כן שיחזרו בתשובה, וזהו והנה שבה כבשרו, וכן אמר ויאמן העם (שמות ד לא): זקף. חבר במתברתו יתנסח אע מביתיה וקיף יתמחי (עזרא ו יא), אמר יהרסו ביתו ומעצו יקחו עץ לתלותו ויכו אותו על העץ, וכן היה דעתי בו קדם ראיתי פרושו:

זרב. בעת יזרבו נצמתו (איוב ו יז), פתרי לשון חרב ושרב, בלא ראייה, ואני אביא לך ראייה עליו, רבנו סעדיה גאון פרשו מלשון המשנה משום דמזריב (ומא עז ע"א), פרושו מפני שיתקרב, מלשון קור וחום (בראשית ח כב),

ואיוב אמרו על ריעיו אחי בגדו כמו נחל כאפיק נהלים יעבורו, כאותם אפיקי מים ונהלים שמתאספים בימי ההרף, ובעת יתקררו נצמתו, נאספו, מן צומת הנידים (תולין עו ע"א), אך בחמו בימי קיץ נדעכו ממקומם ולא ימצאו כי יבושו ויחרבו, כך ריעי בימי חרפי, בעוד שרדי עמדי, היו נמצאים לי כאותן האפיקים, אך עתה בגדו כמעין אשר יכובו מימיו, ורבי משה בן נקטיליה פרש כי הפסוק דבר בכפל דבר, בעת יזורבו, כמו יצורבו, מלשון צרכת המכה (ויקרא יג כח), ונצרכו בה כל פנים (יחזקאל כא ג), ונצמתו כמו נכרתו, מן צמתו בבור חיי (איכה ג נג), וכפל ואמי בחמו נדעכו:

זרם. זרם מים (חבקוק ג י), מזרם הרים. (איוב כד ח), אמר לשון שאון הם, ואינם כי אם לשון הלך ושפף מים, ואמר זרמתם שנה יהיו (תהלים צ ה) עמהם ולא פתרי, וכה פת', תשב אנוש עד דכא, היסרהו ביסורים כדי שישובו ממעשיהם הרעים, ותאמר להם שובו בני אדם, כי אילו היה אלף שנים אחר שהמות סופם כיום אתמול כי יעבור הם בעיניך. זרמתם שינה, זרמתם בעולם, תכרהם לצאת מן העולם, וכמו שינה הם ימי חייהם, כי בבקר יציץ וחלה, יעשה ציץ וחלה, ויתחדש, ולערב ימולל ויבש, וכמוהו אם יכרת ועוד יהליף (איוב יד ז), שאמר באיוב פת' יתחדש, וכה פת' הזכיר נריעות האדם, כי האילן חשוב ממנו בתולדתו שאם יכרת עוד יתחדש, ויונקתו לא תחדל (שם), ואפילו מריח מים יפריח ויעשה קצירים וענפים כאילו היה נטוע מחדש, אפילו אם יוקץ בארץ שרשו ובעפר ימות נועו, יתחדש מריח המים, אך בן אדם ימות ויהלש וינוע אדם ואיו, אולו מים מגי ים ונהר יחרב ויבש, אם ילכו עליו כל ימי הים והנהרות עד שיחרב ויבש לא יקום ולא יעור משנתו, אם היו נגרים עליו כל מימי הימים והנהרות לא יחיו אותו כמו שעושים לאילנות:

זרע. הזכיר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י יב), ולא פרשי, וזה פת' זרעו לכם, עשו משפט וצדקה, ומה שתקצרו ממנו בעה"ז הוא לפי חסד, בעבור חסד הבורא, כי הקרן קיים לעה"ב, עד יבא ויורה לכם צדק, ויראה לכם כל צדקותיכם, כי לא אכלתם מן הקרן עדיין כי אם מאשר התחסד עמכם לתת לכם:

זרק. כי מי נדה לא זורק עליו (במדבר יט יג), אמרו רבותי כי מי נדה מטמאין את המהור ומטהרין את השמא, והמשילו המפרשים לשמש לחשובת המינים ואמרו כי מי נדה כחם ככה השמש, כי השמש כחם היום, אם תצא אשה יפה לבנה כשולג לכבס בגדים והבגדים שחורים מרוב לכלוכם השמש מלבנתם אחרי הכבס אותם, והאשה הלבנה היא משחרת ששזפתה השמש, נמצא שהוא מלבין השחור, ומשחיר הלבן. ואני קבלתי דרך הפשט דרך אחר, כי מי נדה היו מטהרין את השומאמה החמורה היא שוממאת מת, וצוה הבורא שיתעסקו בה בטהרה, ואמר השורף אותה יכבס בגדיו תחלה וישמא שוממאת יום, ואח"כ יתעסק בה, וכן מזה מי הנדה יעשה כבוס בגדים תחלה וטהרה ואחר יעסוק בה, וכן האוסף, וכן כל הנוגע באפר הפרה יטהר בגדיו ועצמו בתחלה:

אחל מחברת חי"ת.

חב. חבי כמעט רגע (ישעיה כו ב), וחסר היא חבה, כי חבי בשקל עשוי, בני, קני, ששרשם עשה, בנה, קנה, וחבר עמו לממון בחובי עוני (איוב לא לג), ואינו משרש זה ולא מענינו, כי שרשו חבב, בשקל סכי, סכך, תמי, תמם, עוי, עוז, חקי, חקק, ופרושו לשון חבה ואהבה, מענין אף חובב עמים (דברים לג ג), ופתי אם כסיהי פשעי לממון בחבי ובאהבתי וברצוני עוני, לא טמנתי אותו ולא כסיתיו כשאר בני אדם ברצון, אלא אם כן הייתי שונג:

חג. חבר בשרש זה חג האסיף (שמות כג טז), חגי יהודה חגיך (נהום ב א), ושרשם חגג, כמו רני רנן, והנה בתשלומו אוכלים ושותים וחונגים (ש"א ל טז), המון חוגג (תהלים מב ה). וחלק מחלוקת השני, יחוננו ויגעו כשכור (תהלים קו כז), והיתה ארמט יהודה לחנא (ישעיה יט יז), וכלם מלשון חג חנים, כי בשם כך נקראו בעבור שחישת העולות, וכן פתרי חג לה' מחר (שמות לב ה), הרג. וחבר עמהם חוג שמים (איוב כב יד), ובמהונה יתארהו (ישעיה מד יג), ואינם משרש זה, ובמהונה יורה עליו שאין הגימיל דגושה, והם ממחלי עיין, וענינם לשון הקפה וסבוב כאשר פתר:

חד. ודבר חד אל אחר (יחזקאל לג ל), וחבר לעומת מחברתו יחדיו, יחד, יחידך (בראשית כב ב), יחידתי (תהלים כב כא), והיוד בהם שרש, ואל יחד בימי שנה (איוב ג ו), הגעיה המעמדת להמלה אשר ביו"ד בעבור יוד השרש, כי יוד הכתובה יוד העתיד. וחבר תהדרו בשמחה פניך (תהלים כא ז) עמו, ושרשו חדה, וכמוהו ויחד יתרו (שמות יח ט), חסר היא, כמו ויחן שם ישראל (שם יט ב) ששרשו חנה. והנה ויו חדות ה' (נחמיה ח י), עו וחרה (דה"א טו כז) במקום היא, כי היא חרה לנקבה, ומשקלו חמדה, חמלה. וחבר בחלק אחר חוד חידה (יחזקאל יז ב), והם ממחלי העיין חוד בשקל קום, חידה בשקל שירה, קימה, שבתם וקימתם (איכה ג טג). וחבר בחלק אחר חרב חדה (יחזקאל ה א), והוחרה (שם כא יד), וחודרי חרש (איוב מא כב), והם מבעלי הכפל, שרשם חדר, ופרשם לענין לשישה, ואינם כי אם ענין חדר, כי יש כלי מלוטש ואינו מחודר, ויש מחודר ואינו מלוטש, כמו שאמר למען טבוח טבח הוחרה למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כא טז), ומורטה ולמושה אחר, כמו לומש כל חורש נחשת וברזל (בראשית ד כב), הוא היה אב ורב לכלם ומלמדם, כי לא היה לומש כמשמעות הפסוק, אך היה ללוטשים ומלמדם. וחבר במחברתו חדוהי ודרעוהי (דניאל ב לב), שהוא חוה וזרוע, וכן דרך התרגום לתרגם ו' בד', כמו שפרשנו במלת מדהבה, מקבלת זהב ממש מכל המלכיות, והיה לו לחבר חדוהי במחברת חו:

חו. חבר במחברת אחוה דעי (איוב לב י), והסיר ה' השרש ממנו ומריעיו. וחבר בחלק שני חוות יאיר (במדבר לב מא), ואני אומר כי מענינו ויאספו פלשתים לחיה (ש"ב כג יא) לכפל ולמחוז. ונמצא במקרא עירים בהנעת היוד בלשון ערים, כמו ויהי לו שלשים בנים ורכבים על שלשים עירים, ושלשים עירים להם להם יקראו חוות יאיר (שופטים י ד), עירים הראשונים כמשמעם, כמו ועירים עשרה (בראשית לב טז), אך השני לשון ערים, בראית להם יקראו חוות יאיר. ויימ

ספר הגלוי

ואמרתם כה לחי (ש"א כה ו) מענינם, וי"ט ואמרתם כה לאותו העשיר, מן ומה לעני יודע להלך נגד החיים (קהלת ו ח), שענינו נגד העשירים, וי"ט כה לעת היה אתה שלום: חז. חבר במחברתו חזון נראה אלי (דניאל ח א), במחזה (בראשית טו א), ושרשם חזה, כי לא יבנה מהם חז כמו קם, כי לנקבה היא קמה, ולזכר הוא חזה. וחבר בחלק אחר מחזו הפצם (תהלים קו ל) בשקל מלון אורחים (ירמיה ט א). מחזה וחזה מן חזה כמו רואה מן ראה. ובחלק אחר הביא ה' עושה חיים (זכריה י א), ודרך לחזו קולות (איוב כה כו), ולא פרשם, והם מענין חזה, הלפידים הנראים קדם קולות הרעמים, כי הרעמים לא יראו אך יראו הברקים, על כן נקראו חיים, ובדמותם בינה הגיני (תהלים ה ב), הגיני מן הגה, חזו מן חזה: חז. חבר במחברתו ויחי עוד לנצה (תהלים מט י), וכבר פרשתי בתשובות עם חי חיים:

חמ. חבר לעומתו חמים ושעורים (יחזקאל ד ט), ושרשו חמט, בראית התרגום חמטים מלח וחמר (עזרא ו ט), ודגשות חמה בחסרון הגוי, וכן אמרו הרייקנים כי דגשות אישה בעבור גוי'ן מלשון אנוש לזכר:

חך. חבר לו וחכיתי לה' (ישעיה ח יו), אשרי כל חוכי לו (שם ל יח), ושרשם חכה. ובחלק השני חבר כלה בחכה העלה (הבקוק א טו), משליכי ביאור חכה (ישעיה יט ח), והם שרשם חכך, כי דגשות הכי בעבור כי אחרת, מענין חנוך. וחבר עמהם חך, חכי, וחכך כיון הפוכ (שיר ו י), ושרשם חנך, כמו שאמר בערבי חך חנך, ודגשות כי חכך בעבור גוי'ן:

חל. חבר עם חיל וחומה (איכה ב ח), בחיל יודעאל (מ"א כא כג), ובמחלות עפר (ישעיה ב יט). ומחלות שרשו חלל, מלשון חלול חלילים, כמו שמתורגם נבוב לוחות (שמות כו ח), חליל לחין, ועל לשון זה קוראין לכלי הנגון מחללים בחלילים (מ"א א מ), כי לולי לא היה חלול לא היה משמיע קול. ואמר כי חיל וחומה ענין נאיות הם, ולא הביא ראיה לרבריו, כי ונשב בניא (דברים נ כט) הרגי בחילתא, וחבר במחברתו חלי כתם (משלי כה יב) וחבריו, ושרשם חלה, כמו עדי עדה, יפי יפה. וחבר מחוללת תנין (ישעיה נא ט) עם אשר חלה ה' בה (דברים כט כב), לשון חלי ומדוה, והוא מלשון חיל כיולרה (ירמיהו ו כד), ממחלי העי'ן, בשקל מכוננות. וחבר אחל תת פחדך (דברים ב כה), תחלת דבר ה' (הושע א ב) במחברתם, ושרשם חלל, כמו תפלה פלל, תהלה חלל:

חם. חבר בחלק הרביעי מן חלקיו חמותי ראיתי (ישעיה מד טו), כחם היום (בראשית יח א), והם השמש (שמות טו כא), מנו כבשי יתחמם (איוב לא כ), כחמו נדעכו ממקום (שם ל לח), ובחלק ששי חבר כרה כחמה (שיר ו י) כאור החמה, ואמר בראשונים לשון סכן הוא, ובאחרונים לשון חמום מה לו לחלקם, והלא לשון סכן וחמום אחד הוא, ודעתו היה בסכן ותחי לו סכנת (מ"א א ב), וענין אחר להם לשון חמום, ושרש כלם חמם:

חן. חלק ב' חלקים, חן וכבוד (תהלים פד יב), והגני אלהים (תהלים נו ב), והם אהר ושרשם חנן. וחבר בזה המחברת בחלק שלישי חונה מלאך ה' (תהלים לד ח), מה נחנת (ירמיה כב כג), ושרש חונה חנה, וכבר פרשנו מה נחנת, עצמות חונך (תהלים נג ו) כאשר הקדמנו:

חס. חוסה הי על עמך (יואל ב יז), ושרשו חוס בשקל קומה קום. וכחלק אחר הביא חסו בצלי (שופטים ט טו), לחסות תחת כנפיו (רות ב יב). ושרשם חסה בשקל לעשות עשה:

הף. הלקו ני חלקים, חלק א' הף אנכי (איוב לג ט) שרשו הסף בשקל חס חמס, ואינו נחלק מענין חופף עליו (דברים לג יב), כי על כל כבוד חופה (ישעיה ד ה), כלם לשון כסוי, ופרוש הף אנכי מכסה זכות, ודומהו כסוי חמאה (תהלים לב א). וחפו ראשם (ירמיה יד ג), נחפה בכסף (תהלים סח יד) בענינם, אך שרשם חפה. וכן ויחפאו בני ישראל (מיב יז ט) שרשו כמו כן חפה כאל"ף, ולחוף אניות (בראשית מט יג) כמו כן כסוי אניות ושרשו חפה ענינו כמו כן כסוי, בעבור שיכסה האניות בנסים שבתורן, ויימ לחוף מקום שנוררת בו האניה שהוא קרוב ליבשה, והוא מלשון חופפת אשה (גדה סח ע"א), נוררת אשה במסרק:

חין. חציו כנבור משביל (ירמיה נ ט), ויצא כברק חצו (זכריה ט יד), שרשם חצין, ברגשות הצדיי האחת נבלעת השנית, בשקל קן, חצין, קנו, חצו, מן קננה קפון (ישעיה לד טו). וחלק מהם מקול מחצצים (שופטים ה יא), וראוי להיות מהם, שהיו האויבים מורים חצים במקום שישאבו המים בין הבורות חוין לעיר, שם יתנו צדקות הי, אז ירדו לשערים, שלא יפחדו מרומי קשת, כמו שנאמר מקול פרש ורוסה קשת בורחת כל העיר (ירמיה ד כט). ומענין זה אף חצצין יתהלכו (תהלים עו יח), שהוא לשון חצים, ונאמר על אבני הברד, כמו שנאמר והי השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י יא), והם חצי הבורא, ועליהם נאמר במיתריך תכונן על פניהם (תהלים כא יג) של הרשעים, ומנחם חבר אף חצצין עם ויגרם בחצין (איכה ג טו), ימלא פיהו חצין (משלי כ יז), ופרשם לשון אבנים, וכן הם, אך האבנים שבין החול הקטנים נקראו חצין ולא אבני הברד. וחבר בזה חצות לילה (תהלים קיט סב) וחבריו, ושרשם חצה, כמו אשר חצה משה (במדבר לא מב). וחבר במחברתו בלשון בחוץ תעמור (דברים כד יא), כי היה דבר המלך נחוץ (שיא כא ט), ויתכן היות, אך דינו בחולם בשקל נכון, וענינו מהר להוציאנו חוץ בשליחותו, ושרשו חוץ. ואמר שיתכן להיות מנודה זו מספר חדשיו חצו (איוב כא כא), והוא משרש חצין וענין ויצא חוץ כולו (משלי ל כז), סדורים ערוכים, כמו שאמר במקום אחר על הארבה איש בדרכיו ילכון (יואל ב ז), לא ילך זה בדרך זה, ולא יעבטון ארחותם, לא יעבט זה דרך זה, מלשון העבט תעביטנו (דברים טו ח):

חק. חק במחברתו חק חג על פני מים (איוב כו י), בחקו חוג (משלי ח כז), וחלק מהם כי חק לכהנים (בראשית מז כב), לחם חקי (משלי ל ח), בחלק שני, וחלק שלישי זאת חקת (במדבר יט ב), את חקך אשמור (תהלים קיט ח), אלו ג' החלקים חלק א', חק ידוע שלא יוסף ויגרע בין בחקי בני אדם בין בחקי שמים וארץ, ושרש כלם חקק, ובענין ד' הביא הוי החוקקים חקקי און (ישעיה י א), וישכח מחוקק (משלי לא ה), ומחוקק מבין רגליו (בראשית מט י), בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה (ישעיה ל ח) במספק, כי ענינו חק אותה, ויכול שגם חלק מענין האחרים הראשונים ושרשם, ופתר' ומחוקק מבין רגליו, משים חק ולא יעברו פיו, וכן החקקים חקקי און (ישעיה י א), משיגים

חקים לא טובים וכותבים אותם, וכן והקות עליה עיר (יחזקאל ד א), תצייר עליה ותכתוב הצורה. אך מהקה על הקיר (יחזקאל ח י), על שרשי רגלי תתחקה (איוב יג כו), אינם משרש זה, כי מהקה בשקל מכוסה מצווה, ותתחקה בשקל תתנלה, ויכול שהם קרובים לענין ורחוקים מן השרש:

חר. חוריה ואין שם מלוכה יקראו (ישעיה לד יב), את החורים (נחמיה ה ז), חורי יהודה (שם ו יז), פרשש שופשים, ואינו כן, כי אינם לא שופשים ולא דיינים כי חורי יהודה מלשון בני חורין מיוחסים. וכן פתרון המקרא שאמר ישעיה על אדום חוריה ואין שם, חוריה אשר היו קוראים אין שם מלוכה כי אנחנו מלכים וכל שריה יהיו אפס. ורבנו שלמה פתח חוריה ואין שם וגוי, שרים שלה עומדים ואין בכלם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה, וכל שריה יהיו אפס. ויש מפי כמו זקנים לבנים בשיבה מלשון התרנום לבן, חזור, כי הזקנים והלבנים שבעיר יעשו כל דבר העיר, ומוכיח על זה אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י טו), ואמר נגדו אשריך ארץ שמלכך בן חורים (שם י יז). זקן ולא נער, ושריך בעת יאכלו בגבורה וחיל לתקנת המלכות ולא בשתיה של יין, כמו היו נבורים לשתות יין (ישעיה ה כב), כתי אחר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח), וכן פת' הסגנון תקרה אחת קטנה צריכה עיון ותקון קיו לממלכה גדולה, שאלכאל מורא איש את רעיהו חיים בלעו. והביא בחלק הני לאכול את חוריהם (מ"ב יח כו), וישימוהו למחראות (מ"ב י כז), ואמר כי ענין טנף וצאת אדם הם, ונפלאתי על מלא חן וחכמה כמנחם אך מלאו לבו לפרש דבר אשר לא יקרא, כי במסרה הוא לאכול את צואתם, וכן וישימוהו למחראות, למוצאות, ומה היה לו לחבר דבר שאינו נקרא, כי אם היינו מפרשים נקרא ונכתב מכפנים לא היינו עושים ממנו חלק, כי נפרשנו מהחלקים הנמצאים, כי ישגלנה (דברים כח ל) משגל, ועפלים (שם שם כו) מן ויבא אל העפל (מ"ב ה כד), מקום חשך, וכן נפרש חוריהם מהלך ויקב חור בדלתו (מ"ב יב י), כלומר לאכול היוצא מחוריהם, ואפילו התיבות הנכתבות ואינם נקראות נקודם מכפנים בנקוד המלה הנקראת, את מימי שניהם (שם יח כו) כתי, את מימי רגליהם, וכתי שניהם בנקוד רגליהם, וחוריהם בנקוד צואתם. והביא בחלק ד' וחרה נחשתה (יחזקאל כד יא), ועצמי חרה (איוב ל ל), נחר מפוח (ירמיה ו כט), והעצמות יחרו (יחזקאל כד י), לחרחר ריב (משלי כו כא), ושכן חררים (ירמיה יז ו), בחרחר ובחרב (דברים כח כב), ושרש כלם חרר, לשון חמום, ובעבור הרי"ש לא נדגשו, והביא עמהם נחרו בי (שיר א ו), ויחר אף, ויחר עלי (איוב יט יא), והם שרש אחד מן חרה, כמו ויחן, חנה, ומשקל נחרו נבנו, נראו, ויחר עלי אפו מבנין הפעיל מן חרה, חרה אפו עלי. וחרו יושבי תבל (ישעיה כד ו) מענין ושכן חררים, בשקל קלו חרו, ונמנע דגשות בעבור הרי"ש. והביא בחלק ה' אורגים חורי (ישעיה יט ט), לא עתה פניו יחרו (שם כט כב), חור כרפס (אסתר א ו), ואורגים חורי אינו מענין לבן כי אם ויקוב חור בדלתו (מ"ב יב י), ענין נקב, והוא נאמר על הרשתות שהן עשויות נקבים נקבים. ושכה מחלקיו אחריו חרוה החויק (נחמיה ג כ) הכתי בעזרא אשר פת' כאשר ראה כי בנת חברו חלקו בחומה חרתה הוא אפו וקנא בחברו והחויק ממקום זה עד מקום אחר, ויכול להיות ענינו נתחמם לבו, כמו כי יחם לבבו והשינו (דברים יט ו), מה נכון יותר, וא"ת היאך יהיה

החרה שהוא בנין הפעיל ענין נתחרה, הרבה תמצא מהפעיל בודדים כזה, יחילו עמים (יזאל ב ו) כמו יתחללו, והרבה כמוהו:

חש. אחישה מפלט לי (תהלים נה ט), חושה לעזרתי (שם לח כג), וגודע מנחם בכל דבריו שלא למד בניני הפעלים העוברים והבודדים הקלים והכבדים,

כי לא הפריש בין אחוש ואחיש ויחוש ויחיש, כי יחוש הוא עצמו ויחיש דבר אחר, ימחר יחישה מעשהו (ישעיה ה יט), וכן חשתי (תהלים קיט ס), אחישה (ישעיה ס כב), ואלה שרשם חוש. חלק ב' החשיתי מעולם (ישעיה מב יד),

אחשה, החשו, ושרשם חשה, כמו הפנו, פנה:

חשש. תהרו חשש תלדו קש (ישעיה לג יא), לא חשש לפרשם, כי אמר קרובי ענין הם, וכן הוא מענין יחוש (קהלה ב כה), חש עתידות

(דברים לב לה), תהרו חשש, עצים קלים שתחוש הלהבה, כמו וחשש להבה ירפה (ישעיה ה כד), ופתי תהרו חשש, ההריון נופל על המחשבה, אמר לא

תאחרו המחשבה עד שתתבוננו בה אם היא ראויה לעשות, כי מיד תעשה, כמו שאמר מיכה הנביא הושבי און על משכבותם כאור הבקר יעשוה (מיכה ב א), ואומר כלם מנאפים כמו תגור כוערה מאופה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו (הוישע ו ד), פתרי אם ישבות יצה"ר המעיר אותם עד כמה שביטתו, מלוש בצק עד חמצתו, לא יתאחר יותר מעבירה, והוא על מנאפים, כי אין הפרש וריח בין עבירה לחברתה כי אם שעור לוש בצק עד יחמץ:

חת. חלקו ב' חלקים, החתוה (ישעיה ט ג), ולא יחת (איוב לט כב), העשו לבלי חת (שם מא כה), בחלק אחר ושרשם חתת בראית הרגשים ובראית

תראו חתת (שם ו כא) כתשלומו, ולא פרש העשו לבלי חת, וזה פתרו וישר ענינו, אומר על לויתן יחשב לתבן ברול לעץ רקבון נחושה וכל הענין, אח"כ אמר אין על עפר משלן, מי שיוכל למשול עליו, למה כי העשו לבלי חת, כל אשר עשו לא יחת ולא יירא לבלי חת ממנו מכל אשר עשו, והי העשו במקום אשר כהי' ההלכות אתו (הוישע י כד), את השוק והעליה (ש"א ט כד), שהם במקום אשר, וכן ההושיבו נשים נכריות (עזרא י יז), היחתה איש אש (משלי ו כז) כבר פרשי:

חבל. חבר בחלק השני כי אל אל האמר נשאתי לא אחבול (איוב לד לא), ולא פרשו, ופתי עכוק, אמר אליהוא על איוב ממלך אדם חנף ממוקש עם,

מעונות אדם הוא שימלך אדם חנף עליהם, ואתה שהיית גדול ומלך והיית מושל על עמך מוקשיהם ועונותם גרמו להם, ואמר כנגד רעיו כי אל אל האמר נשאתי, אם אמי איוב מעולם מכובד יסורים כדרך כל הלוקין שאומרים לא גוסיף לחטוא, אם אמר נשאתי אימת יסוריך לא אחבול יותר ולא אחשא, לא אמר דבר זה, או היה לו לומר בלעדי אחזה אתה הורני, ואם און פעלתי לא אוסיף, זה או זה היה לו לאמר, ולא אמר, ואמר המעמך ישלמנה, עמך יתיעץ בעת שירצה לשלם לך כמעשיך, כי מאסת ביסורים, ואומי לך כי אתה תבחר ביסוריך ולא אני, אין זה דרך, ומה ידעת דבר. וחבר עמו וחבל עול מפני שמן (ישעיה י כז), ולא פרשו, וזה פתרי, וחובל עול סנחריב מפני חזקיהו שהוא משוח בשמן. וחבר במחברתם ובענינם ולאחד קראתי חובלים (זכריה יא ז), והוא מענין חבל נביאים (ש"א י ה), לאחד קראתי נועם, הוא הכהן, וחובלים הוא המלך. וחבר בענינם

לא יחבל רחום ורכב (רכבים כד ו), ואינו מחלק זה כי אם מן חבל תחבל שלמת
 רעד (שמות כב כה):

חבר. חלקו ב' חלקים, והיה לו לחבר בחלק השני עם חבורה תחת חבורה
 (שמות כא כה) ובחבורתו גרסא לנו (ישעיה נג ה), כי הוא כפתרונם:
 חבש. חלקו ב' חלקים, והביא בחלק הראשון לא אהיה חובש (ישעיה נ ז),
 וסרוי לא אהיה חובש ומושל עליכם, כן ישא שבועה ובכיתי אין לחם
 ואין שמלה לא תשימוני קצין עם, ולא חובש וגונש, וזה היה בימי אחז כאשר
 הרג בהם סקח מאתים אלף במלחמה אחת ונשארו הגשים בלא בעלים, ועל כן
 אמר והחזיקו שבע נשים באיש אחד (שם ד א), ופתר האף שונא משפט יחבש
 (איוב לד יז) שלא כענין, כי אמר ירסא חבורא אדם כמדך שונא משפט, ופתי
 כך כי הוא אמר והרבה פצעי חנם (שם ט יז), אמר לו האף אדם שהוא שונא
 לעשות משפט וצדקה יחבש, יהיה מלך או חובש עם, קיו האל שהוא צדיק
 כביר, ותרשיענו אתה בדברך, וכן אמר אברהם השופט כל הארץ לא יעשה
 משפט (בראשית יח כה). ואמר בחלק שני וחבשת להם (שמות כב ט), מכבי
 נהרות חבש (איוב כה יא), וכלם חלק אחד ענין עזירה ותחבושת, וכן נאמר
 זה יעצור בעמי (שי"א ט יז), כמו יחבש, יורש עצר (שופטים יח ז), יורש מלוכה:
 חגג. אמר בחגוי הסלע (שיר ב יד) לא נודע אם הויו שורש, וכבר נודע כי
 הויו שרש, כי חגוי בשקל שלוי עולם (תהלים ענ יב), והויו במקום ה"א
 שלה שהיא הלמיד של פעל:

חטם. ותהלתי אחטם לך (ישעיה מח ט), אמר אסלה לך, ואמר כי הענין יורה
 על המלה, ולא הבין כי פתרונה לשון חוטם שהוא האף בלשון המשנה
 ונאקה בחטם (שבת ה א), וכן פתי למען שמי אאריך אפי ותהלתי וכבודי הוא
 שאאריך חטם ואף, ונקראת החמה אף כאמור בער אפו (ישעיה ל כז):

חמף. יחמף עני (תהלים י ט), וחמפתם לכם איש אשתו (שופטים כא כא),
 והיה לו לפרש מה נאמר בענין והיה כי יבואו אהיהם לריב אלינו ואמי אליהם
 חנונו אותם, תנו אותם לנו בבקשה, כי לא לקחנו במלחמת יבש גלעד שהרגנו
 אותם ונהיה התבולות לא לקחנו לאיש אשתו, והוא חסר למיד, או יהיה זה
 מענה בני בנימין שאמרו לא לקחנו איש אשתו, כי לא היה לנו די בהם:
 חיל. הביא בחלק ב' שהוא לשון כח שיתו לבכם לחילה (תהלים מח יד), והוא
 מן חיל וחומה (איכה ב ח):

חלד. וחלדי כאין נגדך (תהלים לט ו), וחבר ומצהרים יקום חלד (איוב יא יז)
 ולא פרשו, וזה פתרי, יותר מן הצהרים יהיה קם עולמך וחלדך ויותר מזהיר
 ומגיה, וזכר הצהרים כי השמש בתקפו, ובעבור כי מעת הצהרים הולך וחסר
 אמר תעופה כבקר תהיה, שהולך האור ומתגבר ומוסיף לכני העולם, כך תהא
 גדולתך נוספת:

חלך. לחלכה יצפנו (תהלים י ח), עליך יעזוב חלכה (שם י יד), ולא פרש
 מהו יעזוב חלכה, ופתי עליך יעזוב משאו העני והרש שתעזור אותו,
 כמה שנאמר יתום אתה היית עוזר, ועזוב מלשון עזב תעזוב עמו (שמות כג ה),
 כי אם היה לשון עזבתי את ביתי (ירמיה יב ז), היה אומר אליך יעזוב ולא
 עליך, וכן פרוש ותעזוב אליו יגיעך (איוב לט יא), ענינו כמו עליו. וחבר עמהם

ונפל בעצמו חלכאים (תהלים י י), ולא זכר כי במסרה הוא כתי' חר וקרי תרין חל כאים, חיל של כאים, וכאים בשקל בלים מן בלה בלים מן בלה מלשון נכאה (שם קט טו) ששרשו כאה בשקל נראה, ראה. ושכח הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב), כי הוא לשון הלכה. וזה פתרי' אל תהרגם מן ישבתו עמי הניעמו בעניות או יראה אותם ולא ישבתו עמי אותם ויצדיקו את הדין ואמר אחיכי ישי מות עלימו (שם נה טז), ישכח מהם המות שלא יבא אליהם, ידרו שאלו חיים כי רעות במגורם בקרבם:

חלם. חלקו ב' חלקים, והביא בחלק הראשון בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים (תהלים קכו א), ופת' נשכה צרות הגלות כאילו בחלום ראינו אותם. והביא בחלק ב' בריר חלמות (איוב ו ו) עם ותחלימיני והחייני (ישעיה לח טז), וכבר השיבותי עליו כס' הגלוי [הוה], ואני תמה היאך פתר אותו לשון משתגע ברבוי הלליו, דעת רבוי הכלי מנהם לא ידעתי הבין:

חליץ. הביא בחלק האחרון, חלצה נפשי (תהלים ו ה), חלצני ה' (שם קמ ב), וחבר עמו ועצמותיך יחליץ (ישעיה נח יא), ואין פתרון יחליץ יציל, כי מה ענין הצלה אצל עצמות, אך פתרי' ירשן, כמו ושמועה טובה תרשן עצם (משלי טו ל):

חלש. לא חלקו, והבר ויחלש יהושע (שמות יז יג) וחולש על גוים (ישעיה יד יב), ופתרי' חולש מלשון התלמוד משילין הלשים (שבת קמח ע"ב), לשון גורל. אמר על נ"נ שהיה קוסם קסמים ומפיל גורלות אנה ילך תחלה להחריב ולצור, כמו שני' כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יהזקאל כא כו). וי"ט גבר ימות ויחלש (איוב יד י) מלשון המשנה, ר' פלוני חלש, כמו חולה, ואשר אמר ימות ויחלש כך פרושו, יבא גבר לעת מיתה ויחלה ויגוע ואיו, כמו הנה אנכי מת (בראשית מח כא), וכמוהו ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו (שם לה יח), בשעת קריבת המיתה:

חמן. את חמניכם (ויקרא כו ל), אמר אשרות הם ובמות, ואינו כי אם מלשון חמה בתי השמש שהיו עובדים בהם לשמש, וכן הוא אומר ואת מרכבות השמש שרף באש (מ"ב כג יא), מרכבות שהיו במדרגות לעבודת השמש: חמס. אמר בחלק השני נחמסו עקביך (ירמיה יג כב), ויחמס כגן סכו (איכה ב ו), לשון השחתה חמה, ואינם כי אם מלשון השיפה, כי חשפתי שולך על פניך (ירמיה יג כו):

חפשי. תשלחנו חפשי (דברים טו יב), יצא לחפשי (שמות כא ב), הוי"ד יתירה, פרשו לשון דרוו. ואמר בחלק ב' בבגדי הופש לרכבה (יהזקאל כו כ), וישב בבית החפשיית מצורע (דה"ב כו כא), ולא פרש מה הם, והם ענין אחד עם יצא לחפשי, כנדי חפש, בנדים טובים שלובשים אותם בני חורים והמיוחסים, וכן וישב בבית החפשיית, חפשי מעול תקון המלכות, כי יותם בנו היה שופט את עם הארץ, לא היו נכנסים ויוצאים עליו עם הארץ:

חצר. הביא בחלק ב' חצר המשכן (שמות כו ט), והיה לו לחבר עמו חציר לקנה וגומא (ישעיה לה ז) שהוא כמו חצר אף כי הוא בחירק, נמצא כמותם בצירי ובחירק שהם אחד, בן וכת, בן גון (שמות לג יא), עוד האיש בית רשע (מיכה ו י), בחירק, אש לוהט (תהלים קד ד), חן וכבוד (שם פד יב),

חין ערכו (איוב מא ד), ערכתי נר (תהלים קלב יז), לתת לו ניר (מ"ב ח יט), מיץ חלב (משלי ל לג), אפס המין (ישעיה מז ד), ישבע ריש (משלי כה יט) בחירק, רש וקלון (שם יג יח) בצירי, וכלם בענין אחר, כן חציר לקנה וגומא וחצר, וכן בישעיה על אדום כתי' והיתה נזה תנין חציר לבנוה יענה (ישעיה לד יג) כמו חצר, וכן חציר לקנה וגומא, מקום וחצר לנוה תנין רבצה חצר לקנה וגומא:

חרב. היה לו להביא בחלק חרבו המים (בראשית ח יג), אכלני חרב (שם לא מ), ובחרחר ובחרב (דברים כה כב) שהוא כמו חורב שאין בכאן משמעות לחרב ולא לחנית. והיה להביא כי חרבך הנפת (שמות כ כה) שהיא לשון פטיש ומקבות, וחרבות צורים (יהושע ה ב) שהוא לשון חרודי צור וסלע, וכן נמצא ותקה צפורה צר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה):

חרט. אמר בחלק שלישי ויצר ככרים כסף בשני חריטים (מ"ב ה כג), והמטפחות והחריטים (ישעיה נ כב), פוי מיני בגדים, ואינם כי אם לשון כיסים, וכן בערבי קורין לכים כריטה:

חרך. אמר בחלק שלישי לא יחרוך רמיה צידו (משלי יב כז), ופתרי נאה ומקובל, ושמעתי מחכם אחר שכן דרך הציידים הצדים את העופות שעושים להם כויה בשרש הכנף כדי שלא יעופו ואינו מקצץ כנפים בעבור שלא להכביש יפים, ואותו הצייד שהוא בעל רמיה לא ישמר צידו בידו עד אשר יעשה לו כויה כי קדם יעוף מידו ויאבד ממנו, וזה משל על עשיר מקבץ מחכם ומגול כי לא יהיה לו קיימא:

חרצב. חרצובות רשע (ישעיה נה ו), כי אין חרצובות למותם (תהלים עג ד), פתר אשר לא כדת, וכה פת' חרצובות רשע כמו קשרי רשע, וחרצובות למותם, אין קשרים בלבם למיתה אין חושבים בנפשם ואינו נקשר ולא נדבק בלבם שימותו, ובריא אולם, בעבור שהם רואים היכל ואולם ואוצר שלהם בריא ושמן, כמו שני אוצר נחמד ושמן (משלי כא כ), לכן ענקתמו גאווה (תהלים עג ו), הענקים אשר בצואריהם ובנגרותם נאות וגאון הם:

חזשה. ושאר חשחות (עזרא ז כ), ומה חשחן (שם ו ט), לא פתר מה הם, ופתרי ענין צורך, ובלשון תלמוד לשכת חשחון (שקלים פרק ה משנה ו, אבל לפנינו איתא: חשחון) היה בירושלם כמו לשכת צריכין צנעונים:

חתם. הניח משרש זה ב' מלות צריכות פרוש ולא זכרם אף לא פתרם, ביד כל אדם יחתם (איוב לו ז), כך פתרי, מרוב הקור בימי השלג והקרח מחביאים בני אדם ידיהם וחותרמין אותם תחת שמלותם מרב הקרח, והמלה אחרת תתהפך כחמר חותם (שם לח יד), זה פתרי, אמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, ויהפך ענינם כמו החתם כאשר הוא מהופך אינו כמשפטו שהיה בתחלה, ישר על המחוקה, וכן חלבוש כאשר הוא מהופך אינו כמשפטו שהיה בתחלה, כן אותם שסבלו בעה"ז ולא התענוגו יהנו לעה"ב והרשעים יהיה להם הפך:

חתף. הן יחתף ומי ישיבנו (איוב ט יב), כחתף תארב (משלי כג כה), אמר כמו ישרוף, ואני אומר כי ענינו כמו חטף בטיית, כי כן דיך טיית ותייז מתחלפת אחת בחברתה, כי הם מן מוצא אחת מן דמלג'ית, כמו מה נצטרק (בראשית מד מז) שהטיית במקום תייו התפעל, וכן ויצטרור (יהושע ט ד),

הצמידנו אתו (שם ט יב), וכן רטפ החזיקה (ירמיה מט כד) כמו רתת שהוא תרגום רעד (שמות טו טו), רתיתא;
 חתר. חתר במהברת ויהתרו (יונה א יג), לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב לד).
 אמר לשון כריה הם, ויתכן:

אחל מחברת טי"ת.

טא. וטאטאתיה במטאטא השמר (ישעיה יד כג), כבר השיבותי עליו בספר הגלוי הזה:

טב. חבר טוב ה' לקון (איכה ג כה) עם וייטב הדבר (בראשית מא לו), היטב איטיב עמך (שם לב יג), והם ב' שרשים, טוב יטב, והפך פת' טובתי בל עליך (תהלים טו ב), אמר הטובה והחסד שאתה עושה לי בל עליך לעשות כי איני ראוי לכך, ובוה טעו כבר אחרים באומרם טובתי הטובה שאתה עושה לי, ואין טובתי וחסדי הטובה שאתה עושה עמי ושעושים עמי אחרים כי אם הטובה והחסד שאני עושה לאחרים, ואשר יעשה לי הכורא היא טובתו וחסדו, וכאשר אמר תפלתי וחסדו (שם סו ב) לא אמר וחסדי, ואין הראנו ה' חסדך (שם פה ה) החסד שאנו עושים לך, אכן כה פת' טובתי בל עליך, הטובה שאני עושה לאחרים לא יגיעו אליך ולא תועיל בהם, כמו שני' החפץ לשדי כי תצדק (איוב כב ג), מה חפץ ישתלם לו כי תצדק ומה תועלת יש לו כי תחם דרכיך, לאיש כמוך יזיק רשעך ולבן אדם כמוך תועיל צדקתך, וכן הוא טובתי אינה מועילה לך אך מועילה לקרושים אשר בארץ המה, כאשר אני עושה חסד וטובה בעבור אהבתך לקרושים ולהסידים עליהם יגיעו צדקי וטובתי, ואדירי כל חפצי בהם, אינו מפורש אחר הנגינה כי אם ואדירי כל אדירים מכל חפצי ורצוני בהם בעבור שהם אדירים ביראתך. אמר אח"כ ירבו עצבותם וכאביהם אותם שטמהרים לאל אחר, בל אסוך נסביהם מרם, אפי' אם הייתי הורגם לא הייתי מנסך נסך בעבור דמם כי הם חייבים מיתה שהם עובדים עיני, ולא אשא שם עיני שלהם על שפתי, כמו שני' ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג), ואמר אח"כ ה' מנת חלקי וכנסי אתה תומיך גורלי, אינו לשון תעשה, כי היה לו לאמר תתמוך, אך תומיך כמו תומך, ומשקלו הנני יוסיף להפליא את העם (ישעיה כט יד), וי"א כי הוא שם הרבר כמו אוכל, חדש, גוף, והוא בשקל ואט אליו אוכיל (הושע יא ד) שהוא כמו אוכל, אוכל תשברו מאתם (דברים ב ו):

טג. טל ומטר (מי"א יז א), אמר בהלק ב' כי יפול לא יוטל (תהלים לו כד), והן איים כדק יוטל (ישעיה מ טו), אף כי שרשו נטל, כמו יפל, נפל. יש מפרי הן איים בעיני האל כמו דבר דק אשר יטול מעצמו, וי"מ יטול אותם האיים. לבנון אין די בער, אמרו האומות נקריב קרבן על חטאותינו כמו שצוה ה' לעשות לישראל, אמר הנביא לא יועיל להם, בכל עצי הלבנון אין די בער ולא בחיות הלבנון אין די עולה לכפר להם על מה שהרעו לישראל. וחבר במחברת זה שלש אנכי נוטל עליך (ש"ב כד יב), וידוע כי נטל שרשו. וחבר עמהם מטלטלך טלטלה נבר (ישעיה כב יז), ואמרו רבותינו מכאן דטלטלולא דנברא קשי מדאיתתא (סנהדרין כו ע"א) כי האשה תמצא אתר מהחמים, ואין

זה לפי הרקדוק, כי אם כן היה לומר טלמל נבר, כי כל הסמוכים ובסופם היא תתהלף בתיוו כמו צרה, צרת, שמלה, שמלת, אכן פרושו טלמלה גדולה, ונבר שם התאר ולא שם דבר. וחבר עמהם ויטללנו (נהמיה ג טו), תללל היות ברא (דניאל ד ט), ושרשם טלל:

מע. חלקו ב' מחלקות, הטעו את עמי (יחזקאל יג י), ושרשו טעה, כמו הפנו, פנה, וחלק ב' עת לטעת (קהלת ג ב) וחבריו, ושרשם טעע, ואמר ענין שתל הם, למד מפורש מן הסהום, כי לשון נטיעה ידוע ומכואר מן לשון שתל: טף. טף ונשים (אסתר ג יג), ושרשם טפף, בראיה דגשית טפס, טפנו, והיה לו לחבר עמהם הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג טו), כי כן פת, בנות ציון הולכות כמו טף ונערות קטנות שלא יתביושו מכל אדם הולכות מגולות ונשויות גרון בקומה זקופה ואין להן בושת פנים, כמו טף ונערים קטנים, איפנמיאנט בלעו, כך פתרו משה בני שלא כענין שאר המפרשים אשר פירושוו מלשון התרגום אשר הציף את מי ים סוף (דברים יא ד), דאטף, ויימ מלשון התלמוד, לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (זמא מח ע"א), אך הראשון שהוא מלשון טף נכון יותר. ובהלק שני ישפו ההרים עסיס (זואל ד יח), נפת תפופנה (משלי ה ג), ועמהם חבר הלוך וטפוף, ולא ידעתי מה דעתו, ואמר ענין טור וטיפה הם, ומה ענין למור באלה המלות, אעפ"י שאמר הולכות בנות ציון נושפות מור וכינם, מן נטף ושחלת (שמות ל לד), ונטף שם בשם מהבשמים, והנוץ שרש. והביא בהלק אחר והטף אל דרום (יחזקאל כא ב), אל הטיפו (מיכה ב ו), ושרשם נטף, ואמר לשון מלל הם, ונפלאתי למה אמר לשון מלל, שאינו שם דבר בעולם, היה לו לאמר מלה, כי מלל לאברהם (בראשית כא ו) לא יאמר מלה. וחבר בהלק ד' הנטיפות והרעלות (ישעיה ג יט), והוא מענין נטף ושחלת (שמות ל לד), שהיו עושות כמו אנווים או ערמונים כסף וזהב לשום בהם מיני בשמים, על כן נקרא נטיפות, ואמר מיני עדי חלאים הם, ואמר כי הם כלי כסף וזהב שמשמין בו מיני בשמים:

טד. הביא בהלק הראשון מכה טריה (ישעיה א ו), להי חמור טריה (שופטים מז טו), ופתי לחה כדברו, וראיתם מלשון הערבי שקרוין לה טרי. והביא בהלק שני לא אמר (ירמיה ג יב), לא תקום ולא תטור (ויקרא יט יח), ולא הבין כי שרשם נטר, כי תטור בשקל תקום ששרשו נקס:

טש. לא יטוש ה' עמו (ש"א יב כב), כי נטשת עמך (ישעיה ב ו) וחבריו, ושרשם נטש, וחסר הנוץ כדרכו לעשות כה, וחבר עמהם הרב נטושה (ישעיה כא טו), ודינו לטושה כאשר פירש כאחרונה:

טז. כנשר יטוש עלי אוכל (איוב ט כו), ושרשו טוש בשקל יקום, ופרש אותו יעוף וידאה, ואינו כי אם יחוש, והרגם כנשר הש לאכל (תבוק א ה), כנשרא דטאים למיכל:

טבח. חבר כלם בהלק אחר, והם ב' הלקים, וטבוה טבה (בראשית מג טז), טבחה טבחה (משלי ט ב), ויאמר לטבה (ש"א ט כג), לרקחות ולטבחות (שם ח יג), ענין בישול בשר כמשמעות הערבי שאומר למבשל טבך כי החיית בעברי הוא כ' בערבי, כמו חותם, כאתם. וחלק ב' בשה לטבה יוכל (ישעיה נג ו), כצאן טבחה (תהלים מד כג), הכינו לבניו מטבה (ישעיה יד כא), לשון שהיטה הם:

טמן. הנם טמונים (יהושע ז כא), וטמנתם (ירמיה מג ט), והיה לו להביא עמיהם תמנו חפש מחפש (תהלים סד ז), שהוא בתינו וזרושו בטיית כמו רטט (ירמיה מט כד), רתת (הושע יג א):

טעם. מטעם המלך (יונה נ ז), טוב טעם ודעת (תהלים קיט טו). אמר לשון עצה הם, ואינו כי אם לשון דבור הם, כמו בשנותו את טעמו (שם לד א), בשנותו את מדבריו, והבר עמהם עטא וטעם (דניאל ב יד), וכידוע כי עטא הוא עצה, ומה ענין עצה ועצה, כי אם עצה ודיבור. ואמר בחלק שני טעם טעמתי מעט דבש (שי"א יד מג). ועשה לי מטעמים (בראשית כו ד), ואמר לשון לעט הם, אף כאן פירש מפורש מן הסתום, כי לשון טעימה מכואר יותר מן לשון לעט:

טען. חבר בחלק אחד, והם ב' חלקים, מטעני הרב (ישעיה יד יט) מלשון ערבי מדוקרי הרב, וטענו (בראשית מה יז) לשון טעינה:

טפה. טפה סביב (שמות כה כה), חבר עמו הנה טפחות נתת ימי (תהלים לט ו), ולא פרשו, וכן פתח, החילה אמר הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, הואיל וזכר מדה אמר הנה טפחות נתת ימי, מדה טפח שהיא מדה קטנה, כי הן כמו כן קצרים:

טפל. טפלו עלי שקר ודים (תהלים קיט סט), וחטפול על עוני (איוב יד יז), אמר תחתם, ואינו כן, כי אם מלשון תלמוד, את הטפל לבישרו (ביק מא ע"ב), וזה פרושם, הברו עלי מה שלא עשיתי, וכן וחטפול על עוני, תחבר על המעט שעשיתי עונות אחרים ותוסף:

טרה. טרהם ומשאנם (דברים א יב), חבר עמו אף ברי יטריח עב (איוב לו יא), ולא פרשו כדתו, כי אמר בהיות השחק צח יטריח עב ויבהיננו, וחשב כי ברי לשון בחיר, ואינו כן, כי כה פתח, אף ברי כרוה יטריח עב, מן כוסי רויה (תהלים כג ה), כי ביי"ת ברי שמוש, ונשאר רי מלשון רויה, ודומה לו ונשאו אליך בניהם קינה (יחזקאל כו לב), הביי"ת שמוש, והם ללשון הרבים, כמו ידיהם, ונשאר ני מלשון לא נה בהם (שם ז יא) שהוא מלשון נהי וקינה:

טרם. טרם ישכבון (יהושע ב ה), ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט ל), לא פרשו, וזה פתח, ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם שאסיר מכם המכה אתם יראים מפני ה', אך ידעתי כי אחרי הסירותי מכם המכה לא תשלחו את ישראל, ויש מי שפותרים כי טרם תיראון טרם התשובה שעשיתם, שאמי הטאתי ה' הצדיק, הפשתה והשעורה נכתה קודם לכן שעשיתם התשובה זו ומה שנכה לא אשלם לך, אך החטה והכוסמת שלא נבו עדין אעתיך עליהם וינצלו מן הברד, כי השעורה היה נצמח והפשתה נבעול, נבו היה על, והחטה והכוסמת לא נבו, כי באופל היו תחת הקרקע ועדיין לא נראו, ואפילו מלשון בית אפל (כתובות סה ע"ב) שבתלמוד. ומנחם פירש הטרם תדע (שמות יז) העדין לא תדע, ואני אומר כי כך פתח, שלח את האנשים, הטרם תרצה לדעת כי אבדה מצרים שתאבד מצרים קודם שתשלחם או מה בדעתך: ואני בנימין משיב ממה שכת' בצפניה (ב ב) בטרם לא יבא עליכם חרון אף ה' בטרם לא יבא עליכם יום אף ה', ולדבריו לא היה ליכתב אלא בטרם יבא עליכם חרון אף ה',

ומה שכתוב טרם לא ילמדנו שטרם נופל לומר אף על דבר שאינו עתיד להיות לבסוף, ואם כן פתי קדם ולא עדין לא:
 מרף. טרף טרף (בראשית לו לנ), הטרפה לא ישלם (שמות כב יב), אמר ענין חתף המה, ולמד מפורש מן הסתום, והביא ראיה מהנחתר על הגלוי כמנהגו:

אחל מחברת יו"ד.

יובל. הביא בחלק הראשון ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז ח) וחבריו, ובחלק שני אמר יובל היא (ויקרא כה י), ויובל יצא (שם כה לא), שופרות היובלים (יהושע ו ד), א' לשון תקיעה הם, ולא הביא ראיה לדבריו, כי יובל כמו שאמרו רבותינו (ראש השנה כו ע"א) כי לשון ערבי קורין לריכרא יובלא, ומזכיר על זה שופרות שהוא סמוך, שופרות של יובלים של אילים:
 יף. יפה עשיתו (יחזקאל לא ט) וחבריו, והסיר הא' משרשי ולשווא עמל לפרשו נוי, כי יופי ידוע יותר ממנו:

יין. מה זה היה לבן סרוק לפרש יין לשון הירוש', כי מי בעולם מסתפק בטשמעותו והניח תיבות עמוקות אשר לא פרי':

ימין. מימינם ומשמאלם (שמות יד כב), ימין ה' (תהלים קיח טו), היה לו להביא עמהם כי תאמינו וכי תשמאלו (ישעיה ל כא), שהאליף במקום יוד, ולפרש ואם הימין ואשמאלה (בראשית יג ט), שפתי' ואשמאלה אותך בעל כרחך, וכן דעת התרגום ואצפנך (לפנינו ליתא, אולם בכ"י ישנים הנוסחא כך היא):

יער. יער הלבנון (מ"א ז ב), לא זכר עמו חלק שני ביערת הדבש (ש"א יד כו), אכלתי יערי עם דבשי (שיר ה א), כמה רחק מנחם מן הדרך הישר בהסירו כל יודי' השרשים ולא הותיר להם יד ושם, והוא לא ידע ואשם, והנה נמצא אחי כששים וארבעה אותיות אשר יסודם יוד ואלה הם: יאל, יאש, יאת, יבב, יבש, יגב, ינה, ינע, יגר, ידר, ידה, ידע, יתב, יזם, יזן, יזע, יזר, יחל, יחס, יחף, יטב, יכה, יכל, ילד, ילך, ינה, ינח, ינק, יסד, יסך, יסף, יסר יער, יעה, יעט, יעף, יעץ, יפה, יפע, יצא, יצב, יצע, יצק, יצר, יצת, יקב, יקד יקחת, יקע, יקיץ, יקר, יקש, ירא, ירד, ירט, ירע, ירש, ישה, ישן, ישע, ישר, יתר, יחס, יחר, אלה הם הנחבאים ממנו אפרשם בהקרא מקומם ואראה חמס (?) איש איש בשמם, כאשר זמם לבי, ואת הנכון בקרבי:

גם נשלם מחברת יוד על פי דברו אשר הסיר ביודי'ן שרשם, ולה' אשום אשם:

אחל מחברת כ"ף.

כב. לכבות את האהבה (שיר ה ז) וחבריו, והסיר מהם היא, ושרשו ככה:
 כה. והנה כהה הננע (ויקרא יג ו), וכתהה כל רוח (יחזקאל כא יב), וחסר מהם היא, ושרשו כהה, ומהם ותכה מכעס עיני (איוב יז ז), ומשקלו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז יג), ודינם ותכהה, ותלהה:

כו. כויה וחבריו, ושרשו כזה :

כח. כחי וראשית אוני (בראשית מט ז), וחלק שני אמר והוכח אברהם (שם כח כה) וחבריו, ושרשם יכה, וזה הוא ממנין ס"ד אשר הניח במחברת וי"ד :
 כב. והכית בצור (שמות יז ו) וחבריו, ושרשו נכה, ונראית הנו"ן במקומות מעט נכתה (שמות ט לא), לא נכו (שם ט לב), אולי אוכל נכה בו (במדבר כב ו), שענינו להכות, והוא מקור מבנין חזק, בשקל אם ענה תענה אותו (שמות כב כב), כי מה ענין לומר אולי אוכל נעשה, כי אם אולי אוכל לעשות. וחלק ב' כה חברו (במדבר ו כג), כה תעשה להם (שם ה ז), ואמר אין היא שרש ולא יסוד במלה, ואין זה דרך דיקות הלשון, אך כאשר יראו אנשי לבב מלה גרועה משלש אותיות שנשרשו ברב הלשון ישרתו ויגעו לבקש דרך השלמה מדרך סברת הדיקות, וכאשר יראו שלא יוכל יניהו שרשה בעלה ב' אותיות והם במלות הדבק, אך, רק, גם, זה, כה וחבריהם, ואין טעה מנחם לחסר היא כה משרש, כי אין בכל המקרא את אחת שרש, כי טובים השנים, וההוש המשלש לא במהרה ינתק :

כל. חלקו י"ד חלקים, חלק א' וכלכלתי אותך שם (בראשית מה יא), ורעיו שהם לשון מזון, וחבר עמהם מכולת לביתו (מ"א ה כה), שאמר שלמה למלך צור, וכבר דקדקו עליו [חכמי] הלשון ואמרו כי הוא כמו מאכולת ודגשות הכיף בעבור האליף, וזאת המלה בדברי הימים מכות לעבדך (דהי"ב ב ט), ופרש כן ר' יונה המורה שהוא לשון כחות וענינו טחון, ואני אומר כי מכות בשקל משור שרשו נשר מליצון נסרים שהם לוחות, ומכות שרשו נכת, ותרני וינשכו (במדבר כא ו), ונכיתו, ונשך (שם כא ט), נכיתא, וענינו אכילה לעבדך. ובחלק ב' חבר נלאיתי כלכל (ירמיה כ ט), ומי מכלכל יום בואו (סלאכי ג ב), עם יכולת ה' (במדבר יד טז), ולא נתחבר לא בשרש ולא בענין, וכבר פרשתיים במלה וכל בשליש (ישעיה מ יב). וחלק מחברת לא תכלה (מ"א יז יד), כליתי רגלי (תהלים קיט קא) מן כלוא לא אצא (שם פה ט), בית הכלא, וענין אחד להם לשון מניעה ועצירה, לא תעצר רחמך ולא תמנע, כלוא לא אצא עצור, כמו וירמיהו עודנו עצור בחצר המטרה (ירמיה לג א), ושרשם כלה בה"א, ומהם כלא באליף. וחלק אחר כלה קישוריה (ירמיה ב לב) וחבריו, שרשם כלל, וכן כלתו, כלתך. וחבר עם כל עצמותי (תהלים לה י) התפקדו וכלכלו (מ"א כ כז), כלנו בני איש אחד (בראשית מב יא), וכן הוא, ולא פרש ענין וכלכלו, כי ענינו נתחברו כלם ולא נעדר מהם איש :

כס. חבר במחברתו ויהי המכס לה' (במדבר לא לו), ושרשו כסס, מן תכוסו על השתה (שמות יב ד) שהסמ"ך רגושה, ואמר כי מגורתם ליום הכסא יבא ביתו (משלי ו כ), וגם בכסא ליום הגנו (תהלים פא ד), ופרושם ליום הכסא, ליום שהביה יושב על כסא דין, והוא יום ראש השנה, שכל ההולכים לדרך רחוקה חוזרים לאותו מועד לאצור להם ויין בבתיהם, וכן כי יד על כס יח (שמות יז טז), פרושו כי נשבע ה' כי המלך הראשון שישב על כסא יח יעשה מלחמה בעמלק, והוא שאול, ורבותינו דרשו כי מדר דר חסר ויין, רמו לחשבון השנים מיום שנלחם יהושע בעמלק עד מלחמת שאול. וחבר עם חלקי וכוסי (תהלים טז ה) אליך כסיתי (שם קמג ט), ואמר אליך מנת חלקי, וכסיתי מבנין חזק

בשקל צויתי, גליתי, ואם כן היאך יפרשנו אליך חלקי, כי אם פעלתי, ועוד כי כוסי וכסיתי שרשם אינו אחר, והיה לו לחברו עם וכסה ענן הקמרת (ויקרא טו יג), ויתכן כן המחברת ולא תהיה האמת נעדרת:

כף. כף ירך יעקב (בראשית לב כו) וחבריו, ובחלק אחר כף אחת (במדבר ז יד), וחלק אחר וימלא כפו (ויקרא טו יז), וחלק אחר זוקף כפופים (תהלים קמו ח), ושרש כלם כפף, בראית הדגש בכנויים, כפי, כפו, כפך. וחבר עם זוקף כפופים, אכף לאלהי מרום (מיכה ו ו), יכפה אף (משלי כא יד), ושרשם כפה, ודין אכף אכפה, כמו יגל, יגלה, בשקל יראה, וכן שרש וכפתו לא רעננה (איוב טו לב), כפה ואגמון (ישעיה ט יג), כפף בשקל נזה, סבה, רנה: בר. יכרו עליו חברים (איוב מ ל), ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כג), וחבר עמהם להברות את דוד (ש"ב נ לה), ומה היה לו לחבר עמהם להברות את דוד אשר לא יקרא כי אם בכ"ת אף כי בכ"ף הוא כתוב, ופרשו בו רבותי בתחלה להברותו ולכסוף להכרותו, ושעו בו המפרשים לפרש להכרות: מלשון כריתתו כמו להכריתו, ולא יתכן, כי משקל להברותו בו"ו להראותו, להעלותו, ששרשם ראה, עלה, וכן להכרותו, כרה, ויכול לפרשו על דרך סמך התלמוד ולא על דרך הדיקות, אך דרך הדיקות בתחלה להברותו, הפצירו בו שיאכל מעט, כדרך ואברה מידה (ש"ב יג ו), שהוא אוכל מעט כדרך חולה, ולכסוף להכרותו כרה גדולה, להאכילו הרבה אחרי אחרי שהתל לאכול מעט, ולשון כרה היא ארוחה גדולה, ובהכתבו בב"ת היא ארוחה קטנה. וחלק ד' אמר כי יכרה איש בור (שמות כא לג) וחבריו, ושרש כלם כרה, וחלק אחר וכירים יותץ (ויקרא יא לה), ככיוור איש בעצים (זכריה יב ו), והי"ויד בו שרש. וחבר שלחו כר מושל ארץ (ישעיה טו א) עם בצבים וככרכרות (שם טו כ), והוא מלשון כרים ואלים וכן פתרי כי מישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים, וזהו שאמר הנביא שלחו לו הכרים שאתם חייבים לו מידי שנה בשנה למלך ישראל שהוא מושל ארץ. ובחלק אחר חבר ויכר יוסף (בראשית מב ח), וחטר נוי"ן השרש שהיא ברגש בשקל ויפל, וחבר בחלק אחר מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל טו ג), וענינו כמו מגורותיך, וחבר עמו מכרותיהם (בראשית טט ה), וענינו כלי מלחמה [בלשון] יון:

כאב. חלקו כאשר ראה, וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים (מ"ב ג יט), ולא ידע כי תכאיבו פתרי תכאיבו בו הבעלים:

כהן. ויתכן אלעזר ואיתמר (במדבר ג ד), וכהנו לי (שמות כח מא), ולא חלקו, כי יש מהם מפורדים בענין, ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח), ענינם כמו נגידים, ולאחר שזכר יואב על הצבא ובניהו על הברתי ועל הפלתי אמר כי בני דוד לא היו תחת ממשלתם, ואשר נאמר במלכי צדק והוא כהן לאל עליון (בראשית יד יח) יש לפרש האמור שם, ויתן לו מעשר מכל, ולא נורע מי נתן למי, אם תאמר אברהם נתן למלכי צדק מאשר לא נתן לעצמו, איך נתן מעשר ממנו, כי אמר הרמותי ידי אל ה', אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואיך יתן ממנו מעשר, נתברר מדברי הפרשה כי לא נתן לא זה לזה ולא זה לזה, אכן כן פרו', כאשר חזר אברהם מהכות המלכים יצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה, והיו חולקים בדברים בין שניהם, שהיה אמר מלך סדום

תן לי הנפש והרכוש קח לך, וענהו אברהם כי לא יקה ממנו בלעדי רק אשר אכלו הנערים, כי הם הלכו כמו כן במלאכתו, וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא, שאינם ברשותי, הם יקחו חלקם, המניע להם כמנהג מצילי שלל אוהביהם מיד אויב אם שלישי אם חומש, אך לעצמו לא רצה לקחת מאומה, ובא מלכי צדק אחיכ ומצאם עסוקים בענין ושפט בינוחם, כי אברהם יכול לקחת מעשר מן הכל כדרך כל מצילי שלל, וזהו ויתן לו, מלכי צדק התיר ועוב לו המעשר מכל, ועל זה ענה לו מלך סדום שלא יעשור הנפשות ויקח כל הרכוש, ואברהם ענה שלא יקה לא המעשר ולא שום דבר לא מרכוש ולא מנפשות, ודומה לויתן זה, ולא נתן סיוחן (במדבר כא כג), לא יתנו מעלליהם (הושע ה ד), לשון התרה ועזיבה:

כזב. לא חלקו [והם] ב' חלקים כזב כמשמעו, וכמוהו אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהלים קטו יא), ופתרי כאשר הייתי נחפו ללכת בסלע המחלקות, אמרתי אפי' שמואל הנביא אשר משה אותי למלך כזב, וחלק ב' אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח יא), היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה פו יח), והאלוף יתירה מאמתני' ענין כריתה, כמו לא יכרתו מימיו, ומענין זה אל תכזב בשפחתך (מי' ד טו), ומוכיח על זה הלא אמרתי לך אל תשלה אותי (שם ד כח), פת' הן לי זרע של קיימא שלא יכרת, כי מה בצע שיהיה לי בן וימות, ופרוש אל תשלה מענין ובשליחה (דברים כח נו), והוא כמו עקר ועקור, וכן ראשאפנטיר מיי בלעז, ומנחם פרש על כלם ענין כחש:

כבר. כבר לחם (שמות כט כג), וחלק שני בכבר הירדן (מ"א ז מ), ואמר ויתכן להיות מגורתם כר נרחב (ישעיה ל כג), לאחר שזכרו במקומו בענין ארוחה השחיתו וזכה לו שוחה:

כמן. הביא בחלק השני ומשל במכמני זהב (דניאל יא מג), ופת' ענין אוצרות בלא ראייה, וראיתו מלשון התרגום וארכ לו (דברים יט יא), וכמן ליה, דבר שיושב בהחבא, ומכמני זהב, מטמוני זהב:

כמר. חלק וכמריו עליו יגילו (הושע י ה), את שם הכמרים, מן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה י), והם ענין אחד לשון שחור, כאשר פת' בנכמרו, והם הלובשים כנדי השחורים לשם עין, וכן כל לשון כומריא שבתרג' לובשי שחורים: כנף. חבר בענין השני ולא יכנף עוד מוריד בישעיה (ל כ), ופרי אותו לא יסתר עוד אלהיך ולא יסתיר עיניו ממך, וכן פתרי רבנו שלמה, לא יתכסה ממך, בכנף בגדו, ונעלם ממנו דבר זה, כי כה פתרי אמר ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ לא יכנף עוד מוריד, פתרי אם יתן ה' לכם לחם צר ומים לחץ שלא ירדו גשמים מעט יהיה ולא ימנע הגשם שלש שנים כאשר היה בימי אחאב כי מיד יבא הגשם ולא יתרחק עוד מוריד גשמיד, מוריד כתי' ביוד, וענינו גשמיד, מן מורה ומלקוש, כי נתן לכם ה' את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (יואל ב כג). ולשון לא יכנף לא יתרחק, מן מכנף הארץ (ישעיה כד טז) שהוא מרחקי ארץ, והיו ענין ראות את מוריד, את גשמיד, וכתי' אחריו ונתן מטר זרעך אשר תורע את האדמה, והיה דשן ושמן, ומאין ראה כי לא יכנף, לא יסתר, כאשר חברו עם הכנף, כי כנף הבגד אינו נסתר:

כסח. חבר במחברתו קוצים כסוחים (ישעיה לג יב), קצועים, שרופה באש כסוחה

(תהלים פ יו), והניח ותהי נבלתם כפוחה (ישעיה ה כה), שיסתפקו בו התלמידים, והוא מהם, וענינו כרותה, ומשקלו ושכולה אין בהם (שיר ד ב), מלשון התרגום לא תזמר (ויקרא כה ד), לא תכסח:

כסל. אמר במחברתו חלק ה', ואלתולד וכסיל וחרמה (יהושע טו ל); שם עיר מערי ישראל, ואם דעתו לעשות חלקים משמות הערים ושמות האנשים ושמות הדברים למה לא הביא במחברת כ ב, וכבון ולחמם וכתליש (שם טו מ), שהם שמות עיר, ובמחברת התל'ן, ובמחברת זבה וזבה וצלמונע, ובמחברת כה והכה והלטה, ואיך שכח במחברת טלא טלאים, והרבה כמוהם אשר לא יספר מרב חדשים באו מקרוב:

כסף. חכר בחלק ב' עם נכסף (צפניה ב א) נכספת (בראשית לא ל), והוא לשון בושת, מן התרגום כסופא, איכסיף, וכן פתי המקרא החקוששו וקישו הגוי לא נכסף (צפניה ב א), תהיו כדעת זקנים ולא תהיו כדעת הנערים העם אשר אין לו בשת, והתקוששו מלשון התרגום זקן קשיש, ויש מפר' מלשון לקשש קש (שמות ה יב), קוששו והפשו מעשיכם, וראיתי בתלמוד ירושלמי נקושש נרמן ובחר כן נקושש אוהרן (תענית סה ע"א), כמו קשט עצמך ואה"כ קשט אזורים (סנהדרין יח ע"א). ויתכן להיות נכסף כמו שפתי מנתם לשון נחמד: כען. חבר התרגום בעברי, כען שימו טעם (עזרא ד כא), די מלח היכלא מלחנא (שם שם יד), באמת שוממות ההיכל נהויק בשוממותו, וערות מלכא, שאם יבנה לא יהיה זמן ארוך שלא נראו בנוקו, ויש מפר' וערות מלכא לא אריך לנא למיחוי, נזק המלך אין לנו להרהיק עצמינו מלראותו:

כפן. כחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג), אמר שהוא לשון תרגום, רעב כפנא, וחבר עמו כפנה שרשיה עליו (יחזקאל יז ז), ואמר ענין רעב המה, ומה ענין רעב אצל שרשי הנפן, ופרש' המפרש' כמו אספה שרשיה, כמו ושרשיו תחתיו יהיו, ודומה לשוד ולכפן תשחק (איוב ה כב), והוא כבר זכר רעב, ברעב סרך ממות, על כן נפרש כפן אסיפת יד כמו חסרון כים שאוסף ידו מלהושיטו לכיסו כי לא נמצא בו מאוס:

כפס. וכפס מעין (חבקוק ב יא), כבר פרשתיו בתשובי יעננה: כפר. הביא בחלק הראשון עם כפר נפש (משלי יג ה) ונתתי כפרך מצרים (ישעיה מג ג), וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג), והוא מחלק השני, לשון כפור עון, ופתי כאשר יקום דם עבריו השפוך או תהיה כפרה לארץ, כמי שני ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו (במדבר לה לג), וזהו וכפר אדמתו, כי דם עבריו יקום, ואז יכפר אדמתו, ועמו חסר וי"מ כשיקום נקמת עמו, וכן נאמר בפרשת הנבעונים ויעתר אלהים לארץ אחרי כן (שיב כא יד), וזהו פתרוי אותה הפרשה כאשר פרשה רב סעדיה נאון, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני ה' (שם כא א), למה לא בקשו בראשונה ובשנית, שנה ראשונה אמר אולי מקרה הוא, שניה אמר כי בעון פסל מיכה הוא עמר וביערו, שלישית ויבקש את פני ה' ויענהו אל שאול ואל בית הדמים, אשר המית כהני נב שהיו מספיקין מזון לנבעונים, כמו שאמרו רבותי, ועל כן אמר והנבעונים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמרי, כי הכהנים המלו ומתלו דמם והם לא המלו כי לא היו מישראל. יותן

לנו שבעה מבניו, לא נשארו יתר מן ההורגים. אין לנו כסף וזהב עם שאול, לא נקח כי אם נפש תחת נפש, כי נשבעו להם נשיאי העדה. ויחמל המלך על מפי בשת בן יהונתן בן שאול, ישאל, אנשי לבב לדעת מה הוא ויחמל, כי אם היה מההורגים לא היה יכול להצילו, כי אין משוא פנים בדין שמים, אכן בן פתרי, ויחמל לשון שמהה הוא, שמה מאד שלא נכשל בו מזרע יהונתן, כי מפי בשת היה קמן, כמו שנאמר בן חמש שנים היה בבא שמועת שאול ויהונתן מיוזעאל (ש"ב ד ד), ושמה על אשר נוצל בעבוד אהבת יהונתן ובעבור השבועה שנשבע לו, שלא יאמי העולם נשבע לו והרג את בניו, ודומה למלת ויחמל, ויחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו (מלאכי ג יו), מה חמלה יש לו כשעובד אותו, אך אם מכעיסו ולא ישפך עליו חמתו זאת היא החמלה, על בן פתרי לשון שמהה, ושמחתי עליהם כאשר ישמה איש כשיגדל בנו ועובד אותו, גם לפי פשוטו יש לשאל, למה לא הורידום מן העין בו ביום כמצוה, ורכותינו דרשו בו מה שדרשו, ולפתרי פדש הנאון כי היו מחויבים למלך והוא צוה לתלותם, אמרו יצוה בן להורידם ועזובם על העין, והשבו כי המלך ידע בדבר, אך כאשר עברו ימי קציר שירדו נשמים, כי בימי קציר לא היו יורדים נשמים בארץ ישראל, כמו שאמר הנביא הנותן נשם יורה ומלקוש בעתו שבועות הקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה כד), שלא ירדו להשחית את התבואות, וכן אמר שמואל הלא קציר חמים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם לשאול לכם מלך (ש"א יב יו), ולנו יש לדעת מה רעה עשו בשאלם מלך אחרי אשר כבר התיר להם משה ואמר שום תשים עליך מלך מקרב אחיך, אך שאלוהו שלא כהונן, כי אמרו ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו (שם ה כ), ואמר על הנשם בימי קציר את הדבר הגדול אשר ה' עושה לעיניכם, הרי נודע כי נשם בימי קציר היה שלא, ולא עשו רעה אחת קשה כמו שאלת המלך, ועל זה אמר הנביא כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים (הושע ט טו), כי שם מאסו אותי ממלך עליהם, ושם מאסתים אני מהיוחם עמי. נשוב לענין ראשון, כאשר עברו ימי הקציר וירדו נשמים בקשו מן המלך רחמים בעבור רצפה אמם שהיתה שומרת עליהם, ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם וחית השדה לילה, וצוה להורידם. ותבר במחברת זה בחלק ו'ו כפרים עם נרדים (שיר ד יג), אשכול הכופר (שם א יד), ואמר כמשמעם, ומפרושו לא יודע לעד, אך מין אבקת רוכל, ובעודו בעליה הוא אשכולות, וצובעים ממנו שער הראש ארום, וקורין בערבי אלחנה:

כפשי. הכפשינו באפר (איכה ג טו), ופרש ענין פלישה, וקשה הוא להבין מה זו היא פלישה, ואני אומר כי הוא מלשון התלמוד מדה כפושה (יבמות קו ע"ב), מדה הפוכה, וכן הוא הלכה:

תכריך. תכריך בויג (אסתר ח טו), לא פרושו, והוא מעטה בויג, מלשון כרוך על עקביו (ברכות ל ע"ב), תכריכין (כלאים פרק ט משנה ד):

כרכם. גרד וכרכם (שיר ד יד), אמר מצמחי אדמה הם, מה בא להודיענו כי לא מצמחי השמים הם, ופרושו ועפראן בערבי וכלעו שפרן:
כרמל. וכרמל בצקלונו (מ"ב ד מב), אמר במחברת צקל, וכרמל בצקלונו,

ענינו יורה עליו, ומענינו לא ידענו מה הוא, אך הוא כרמל בקליפתו, וזהו שתרנם יונתן בלבושה, לבוש החטה, ופרש כרמל מלילות חטה, והוא הלה שיקטפו בין מהמה בין ממיני תבואת השרה, ואמר בחלק השני ארנמן וכרמל (דהיב ג יד) מיני צבע, ואינו כי אם משי, וכמהו ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארנמן (שיר ז ו), ראשך דומה למשי, ודלתו כארנמן, והוא לא זכרו כי חשב היותו כהר הכרמל:

כרע. כרע בל קורם נבו (ישעיהו מו א), לא פרשו, כי כאשר באו מלכי מדי ופרס על בבל וכבשוה ומצאו כל וגבו שהיו מזהב ולא חיששו בהם ורצו להוליכם לארצם עמהם על הסוסים ושמו אותם במשקל להכריע אם יוכל הסוס להוליכם, ואמר כרע בל על משקל המשאוי היה מכריע השקל, קורם נבו, קרסו וכתרו אותו המשאים כי ראו כי היה כבד למשא אחד, ואח"כ אמרו הרוצים לנשוא אותם על הסוסים נשואותיכם עמוסות משא לעיפה, אין ביכולת בהמה אחת לשאת משא זה, אח"כ קרסו אותם חתיכות קטנות, ולא יוכלו למלט נפשם, נפשם בשבי הלכה. והבר עמו בלתי כרע תחת אסיר (שם י ד), ולא פרשו, ואני למדתי פתרי כן, בלתי כרע, אותו שלא כרע ולא השתחוה לה, תחת אסיר ותחת הרוגים יפולו, במקום אסירים והרוגים יפולו, וכמהם שבו איש תהתו (שמות טו כט), במקומו. ומשה בני פרש בלתי כרע, וזלתי כריעה זאת שיש להם עתה בארצם שהאומות מכניעים אותם אסירים ילכו והרוגים יפולו, ואין די להם בהכנעה זאת, וכמהו בלתי כלב בן יפונה (במדבר לב יב), ענין זולתי:

כשר. לא חלקו, והוא ב' חלקים, ויתרון הכשר (קהלת י י), וכשר הרבר (אסתר ח ה), וחלק ב' מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז), ישענינו אסורים בוקים וככושרות, והכושרות הם מעין או מברול שעושים לשוקים, ודומה יריה שלחה בכשור (משלי לא יט), שהוא אותו עין חלל שבראש השבט שמאסף המטוה: כתר. ככתר מלכות (אסתר א יא), כי יכתירו צדיקים (תהלים קמב ח), לכותרת האחת (מ"א ז יז), חבר עמהם כתרו את בנימין (שופטים כ מג), כתר לי זעיר (איוב לו כ), והם חלק ב' כתר לי זעיר כמן יחל והמתן לי, וכן כתרו את בנימין, המתינו להם עד שיצאו ורדפו אחריהם, כמו עד התיקנו אותם מן העיר ונסנו לפניהם (יהושע ח ו), וזה הוא הרדיפהו אינו כענין רדפוהו, אלא הם עשו ברצון ונסו כדי שירדפו הם אחריהם, שיאמרו נסים הם לפנינו כאשר בראשונה, עד שהרחיקום מן העיר, ויצא המארב מן העבר האחד ויחזרו הם עליהם, ובנימין היו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה, וזהו מנוחת הדריכוהו, כשנסו ישראל הדריכו את בנימין במנוחה אחריהם ולא נחפזו עד אשר שבו עליהם: כתש. אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כו כב), אמר לשון כתות הוא, ולא פרשו, וזה פתרי, אם תכתוש את האויל כמו שכותשים הריפות, והם החטים הכתושים, לא תסור מעליו אולתו, כי מהחטים כאשר יכתשו אותם תסור הפסולת מעליהם והיא הקליפה מיד תסור, אך האויל כעבור כל כתישות והכאות שבעולם לא תסור קליפת האולת מעליו, ולשוא עמלו בעליו להרבות עליו חבליו: